SYNOPSIS

Definitionum philosophicarum

AD PROGRAMMA LAVALLENSE

DIGESTA.

1883

SYNOPSIS

Definitionum philosophicarum.

Prologus. Habes in hoc opusculo, studiose lector, definitiones omnes divisionesque, quae in categoriis prima et secunda programmatis philosophici Lavallensis comprehenduntur.

Quas definitiones ex Summa Philosophica Zigliarae plerasque sumptas invenies, nonnullas tamen ex fontibus aliis, imo multas, quae, licet a Scholasticorum mente minime dissentiant, non adeo abstrusae visae sunt, proindeque juvenibus edocendis aptiores.

Gressu simultaneo procedunt ambae categoriae, ut statim complementum habeat ex secunda quidquid de prima positum fuerit. Unam tamen ab alia nullo negotio dignoscere est; siquidem titulos qui ad primam pertinent extra textum in marginam protrudentes, qui autem ad secundam intra textum positos invenies.

PHILOSOPHIA.

PHILOSOPHIA. Rerum divinarum et humanarum, causarumque, quibus hae res continentur, scientia (Tullius). Dividitur in *Logicam*, *Metaphysicam* et *Moralem*.

LOGICA. Ars seu scientia directiva rationis humanae in cognoscenda veritate. Dividitur in *naturalem* et *artificialem*, et iterum in *Dialecticam* et *Criticam*.

Dialectica. Pars logicae quae in tradendis explicandisque legibus recte judicandi unice sistit. Logica *formalis* quandoque audit.

Critica. Pars logicae quae principia suprema, quibus nititur certitudo nostrorum judiciorum, rimatur, ut verum a falso in ipsis judiciis mens discriminare valeat. Vocatur etiam *logica materialis.*

Logica naturalis. Aptitudo quaedam a natura indita, qua vel rudes, sine ullo magisterio, nullaque doctrina, de rebus obviis recte judicant ac legitime ratiocinantur.

Logica artificialis. Ea quae jam definita est verbo Logica.

METAPHYSICA. Scientia, quae ex rerum rationibus diversimode ultimis, eas persequitur, quae vel re vel mente a materia sunt magis abstractae, sensumque transgrediuntur. Dividitur in *generalem* et *specialem*. Metaphysica generalis *Ontologia* vocatur, et de *ente* tractat in genere; metaphysica specialis rursum in tres partes dividitur, nempe: *Cosmologiam*, quae est *scientia de mundo*; *Psychologiam*, quae est *scientia de anima*; *Theologiam naturalem*, quae est *scientia de Deo*.

MORALIS. Ars seu scientia quae versatur circa actiones humanas ordinandas invicem, et ad finem. Dicitur

ars, quatenus recte vivendi normas tradit ; *scientia* vero, quatenus normas traditas demonstrat. Dividitur in duas partes, quarum prima operationem humanam in se considerat, et vocatur *ethica* ; altera operationem humanam inter personas morales considerat, et *jus naturae* nuncupatur.

LOGICA.

Idea. Simplex rei repraesentatio in mente facta.—Forma alicujus rei, praeter ipsam rem existens in mente (S. Th.), quaeque est menti principium cognoscendi rem ipsam.

Idea
- ex parte objectorum……
  - positiva aut negativa
  - simplex aut composita
  - geometrica aut pura
  - concreta aut abstracta
  - realis aut logica
- ex amplitudine…..
  - singularis
  - universalis…..
    - particularis
    - collectiva
    - distributiva
      - univoca
      - analoga
- ex modo repraesentandi..
  - clara aut obscura
  - distincta aut confusa
  - completa aut incompleta
  - adaequata aut inadaequata
- alteri collata…….
  - identica aut diversa
  - associata
  - sociabilis aut insociabilis
- in ordine ad mentem—directa aut reflexa.

Idea directa illa est cujus objectum primo menti subest. Ita directam ideam ex hominis praesentia efformo.

Idea reflexa est illa qua mens sponte sua redit in objectum cognitum, ut ipsum melius penetret et consideret. Ita reflexe revoco in mentem ideam visi hominis et accuratius expendo.

Idea simplex seu **incomplexa** illa est quae unicam rei entitatem seu essentiam significat, ut *homo*.

Idea composita est quae multiplicem rei entitatem seu essentiam in se concludit ut *medicus*, in quo duo sunt, nempe *homo* et forma accidentalis nempe *medicina*, qua est et vocatur medicus.

Idea abstracta est illa quae designat proprietatem seu formalitatem aliquam praecisam a quocumque subjecto, ut *sanitas, humanitas*.

Idea concreta —quae proprietatem seu formalitatem designat, sed ut afficientem aliquod subjectum, ut *sanus, homo, medicus*.

Idea singularis —quae certum aliquod individuum exprimit, ut *Petrum, Paulum, hanc arborem*.

Idea universalis —quae refert aliquid unum, quod pluribus subjectis aliqua saltem ratione convenit. Ita idea *substantiae* quae pluribus substantiis convenit, *hominis* quae pluribus individuis humanis, &c.

Idea particularis est idea universalis ad unam partem extensionis suae, eamque indeterminatam coarctata, ut cum dico *aliquis homo, quidam milites*. Vocatur etiam idea *disjunctiva*

Idea collectiva est idea plurium singularium quae ad modum unius considerantur, ut idea *hujus* vel *illius familiae, exercitus*. Ad singularem reducitur. Idea universalis est *distributiva* si non de omnibus simul sumptis, sed de singulis dicitur ; ut *homo* praedicatur de *Petro Paulo*, &c.

Idea transcendentalis ea est quae aliquid exhibet, quod non de pluribus tantum, sed de

omnibus dicitur, quaecumque sunt aut excogitari possunt, ut *ens.*

Idea distincta illa est quae clare exhibet notas quibus res aliqua constituitur et ab aliis secernitur. Ita distincta erit mihi idea justitiae, si sciam notas quibus in sua specifica natura constituitur, videlicet quod sit *firma atque constans voluntas reddendi unicuique quod suum est*

Ideae identicae sunt illae quae unam eamdemque rem, sub diversis licet formis, exprimunt. Ita ideae *homo* et *animal rationale*

Ideae sociabiles sunt quae in uno eodemque subjecto convenire possunt, ut *justitia* et *misericordia.*

Ideae insociabiles —quae simul in uno eodemque subjecto stare non possunt. Ita *materia* et *cogitatio, rotunditas* et *quadratura.*

Perceptio seu **simplex mentis apprehensio.** Cognitio qua quid sit res aliqua scimus ; ut cum *hominem* concipio quin aliquid affirmem vel negem de illo.

Extensio ideae. Amplitudo ideae in pluribus vel paucioribus individuis repraesentandis. Idea *homo* v. gr. extensione sua omnes individuos humanos complectitur.

Comprehensio ideae. Complexio notarum quae ideam constituunt. Ita idea *homo,* ratione comprehensionis suae, *animalitatem* et *rationalitatem* complectitur, quae sunt notae hominis essentiales.

Abstractio. Mentis actus quo ex variis notis quae in objecto sunt, unam consideramus separatim. Ita in homine singulari intelligimus, abstractionis ope, humanam naturam, quin consideremus notas ejus individuantes.

TRANSCENDENTALIA. Transcendentalia quinque sunt : *Ens, verum, bonum, aliquid* et *unum* *Aliquid* est ens

prout divisionem importat ab aliis. Cetera definientur suo loco.

UNIVERSALIA seu PRAEDICABILIA sunt quae communia pluribus inveniri, ac de pluribus dici possunt. *Praedicabilia* nuncupantur, quia dicunt modos quibus omnia attributa de ente aliquo *praedicari* et ad ipsum pertinere valent. Quinque autem modis attributum aliquod enuntiari potest de subjecto, scilicet veluti ipsius *genus*, vel uti *species*, vel uti *differentia*, vel uti *proprium*, vel uti *accidens*. Inde quinque sunt *praedicabilia* seu *universalia* : *genus, species, differentia, proprium, accidens.*

Genus est unum aptum inesse pluribus specie differentibus, et praedicari de illis *in quid* incomplete. Ex. *animal*. *Aliter* : Est id quod pluribus speciebus invenitur commune.

Species est unum aptum inesse pluribus numero differentibus, et praedicari de illis *in quid* complete. Ex. *homo*, *brutum*. *Aliter :* Est totum id quod communem plurium individuorum essentiam constituit.

Differentia est unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis *in quale quid*. Ex. *rationale* quo differunt *brutum* et *homo*. *Aliter :* Est id per quod unaquaeque species discriminatur ab aliis speciebus quae sub eodem genere continentur.

Proprium est unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis in *quale* necessario. Ex. *capacitas sciendi* in homine. *Aliter :* Est id quod ab essentia necessario dimanat.

Accidens est unum aptum inesse pluribus et praedicari de illis in *quale* contingenter. Ex. *doctrina* in homine. *Aliter :* Est id quod esse potest in re vel ab ea abesse, salva essentia.

Species infima ea est sub qua nulla alia species collocatur, quaeque immediate sub se individua continet. *Homo* est species infima.

Genus proximum est illud, sub quo species de qua quaeritur, immediate continetur. Hujusmodi est *animal* respectu Petri, *vivens* respectu animalis.

Differentia ultima seu **specifica** est ea quae cum genere proximo speciem constituit. *Rationalis* est differentia ultima speciei hominis.

CATEGORIAE seu PRAEDICAMENTA Quae Aristoteles *categorias*, latini, duce Boetio *praedicamenta* dixerunt : quo nomine significantur *classes* seu suprema quaedam rerum genera, ad quae reducuntur, et quibus propterea subsunt qualescumque ideae specificae, vel categoricae haberi a nobis possunt, ita ut nulla earum detur quae in illis non contineatur. Sunt numero decem, quarum prima *substantiam* et alia novem *accidentia* complectuntur. In memoriae commodum antiqui disticho sequenti categorias omnes comprehenderunt :

Arbor	*sex*	*servos*	*ardore*	*refrigerat*	*ustos* ;
(Substantia	quantitas	relatio	qualitas	actio	passio)

Ruri	*cras*	*stabo*	*sed tunicatus ero.*
(Ubi	quando	situs	habitus)

SIGNUM est res praeter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire (S. Aug) : sicut vestigio viso, transisse animal cujus vestigium est, cogitamus. Signa dividuntur in *formalia* et *instrumentalia*. Signa instrumentalia subdividuntur in *naturalia* et *data* seu *arbitraria*.

Signum naturale est illud in quo connexio signi cum signato est independenter ab hominum institutione. Ita per homines non stat quin fumus significet ignem.

Signum artificiale seu **arbitrarium** est illud in quo connexio signi cum signato pendet ab hominum libera voluntate. Ita laurus est signum victoriae.

TERMINUS est signum rei simplici apprehensione perceptae, ut *Deus, homo*. Per ordinem ad propositionem Aristoteles definivit illud : Id in quod resolvitur propositio tanquam in praedicatum et subjectum.

TERMINI
- vi significandi....
  - significantes per se—categorematici
  - non per se significantes—syncategorematici
  - univoci, aequivoci, analogi
- secundum objecta..
  - concreti et abstracti
  - absoluti et connotativi
  - simplices et complexi
- extensione rei significatae
  - proprii et communes
  - singulares, particulares, universales et collectivi.

Terminus univocus dicitur de pluribus rebus secundum eamdem omnino rationem ; v. g. humanitas univoce praedicatur de *Socrate* et *Platone*, sicut *animalitas* de homine et bove.

Terminus aequivocus, ut ipsa vox innuit, de pluribus dicitur secundum rationem omnino diversam, v. g. vox *gallus*, quae hominem aliquem et animal aeque designat.

Terminus analogus medium locum occupat inter terminos univocos et aequivocos ; de pluribus enim dicitur nec secundum rationem omnino eamdem, nec omnino diversam, sed secundùm quamdam similitudinem sive analogiam : v. g. *sanitas* praedicatur de corpore, de medicina et pulsu ; eo quod sanitas inest corpori tanquam subjecto, reficitur a medicina, et pulsus motibus indicatur.

Terminus simplex est unicum vocabulum ideam aliquam, sive simplicem, sive compositam, exprimens ; ut *ens, domus*.

Terminus complexus est qui pluribus vocabulis unam ideam compositam effert ; ut *homo prudens*.

SUPPOSITIO generatim est usus termini pro re aliqua. Ejusdem porro vocis diversa potest esse suppositio,

ut quae ex loquentis intentione, et ex orationis adjunctis saepe dependet. Suppositio primo dividitur in *materialem* et *formalem*. Suppositio formalis ipsa est *logica* aut *realis*, et iterum *universalis*, *particularis*, *singularis*, *distributiva*, *collectiva*.

Suppositio materialis est usurpatio vocis pro se ipsa. Ex. *Cicero est vox trium syllabarum.*

Suppositio realis est usus termini pro re significata, secundum modum existendi quem habet extra mentem. Ex. *Plato est homo.*

Suppositio logica est usus termini pro re significata, secundum modum existendi quem habet in mente. Ex. *Plato est idea singularis.*

Suppositio distributiva est usus termini communis pro suis inferioribus ita enumerandis, ut de singulis seorsum acceptis verificari possit oratio. Ex. *Omne corpus est grave.* Vox *corpus* distributive supponitur.

DEFINITIO. Oratio quae id quod definitur explicat quid sit (Tullius) ; seu oratio qua respondetur interroganti quid sit res ; sicut interroganti *quid sit anima*, respondemus definitione : *Anima est primum principium vitae in his quae apud nos vivunt.* Definitio est *nominalis* aut *realis*, *intrinseca* aut *extrinseca*, *essentialis* aut *descriptiva*.

Definitio nominalis ea est quae explicat quid sit vocabuli significatio, et consequenter, modo tamen indeterminato et confuso, quid sit res quam per vocabulum volumus significare. Hujusmodi definitione utitur Angelicus quum sic Deum definit : *Primum movens immobile, prima causa efficiens, ordinator et provisor universi creati.*

Definitio realis est ea quae determinate explicat rem ipsam per vocabulum designatam. Ita realiter definio philosophiam, si eam dico esse *rerum*

divinarum et humanarum, causarumque quibus hae res continentur, scientiam.

Definitio descriptiva est illa quae aliunde rem explicat quam per principia ipsam constituentia, ut puta per plures ex ejus proprietatibus, vel per collectionem accidentium quae illi soli conveniat. Ita Virgilius definit Polyphemum in Æneide.

Definitio essentialis est illa quae ad rem explicandam assignat principia rem constituentia et distinguentia a caeteris aliis. Ita *homo est animal rationale.*

TOTUM est unum aliquid quod in plura (quae partes dicimus) resolvi aliquo modo potest.

Dividitur in..
- actuale..........
  - metaphysicum
  - physicum .....
    - essentiale
    - integrale
    - potestativum
    - accidentale
  - morale
- potentiale seu logicum

Totum actuale est id quod habet essentiam compositam ; sive re, ut *homo,* sive solum secundum considerationem mentis, ut *anima.*

Totum physicum est illud cujus partes sunt ab invicem realiter distinctae ac separabiles. Hujusmodi partes sunt in homine *corpus organicum* et *anima.*

Totum metaphysicum est illud cujus partes ratione tantum in toto distinguuntur, ut genus et differentia in specie qualibet.

Totum morale est multitudo entium rationalium, quae inter se relatione aliqua connectuntur ; cujusmodi sunt *familia, civitas, exercitus.*

Totum potentiale seu **logicum** vocamus omnem ideam universalem respectu earum, quae sub ejus extensione continentur. *Genus* v. g. est totum logicum ; *species* sunt ejus *partes.*

Divisio est oratio distribuens totum in suas partes, seu brevius, distributio totius in partes.

Judicium est actus quo mens binas ideas aut affirmando componit, aut negando dividit. Ex. *Deus est spiritus. Deus non est corpus* Dividitur in judicium *affirmativum* aut *negativum. a priori* aut *a posteriori, mediatum* aut *immediatum. prudens* aut *temerarium.*

Judicium a priori, seu **analyticum** est illud quod ex sola idearum notione affirmat vel negat earum identitatem, *vel* illud cujus praedicatum cadit in notione subiecti. Ex. *Totum est majus qualibet sua parte.*

Judicium a posteriori, seu **syntheticum** illud est quod affirmat vel negat identitatem praedicati cum subjecto, non vi idearum, sed vi facti, *vel* illud cujus praedicatum non cadit in notione subjecti. Ex. *Petrus est doctus.*

Judicium immediatum dicitur, quando facta idearum comparatione, illico patet earum identitas, vel discrepantia, sive sit illud analyticum, sive syntheticum. Ex. *Circulus est rotundus.*

Judicium mediatum dicitur, quando identitas vel discrepantia idearum non cognoscitur nisi ope ratiocinii. Ex. *Anima humana est immortalis.*

Propositio. Oratio quae aliquid de aliquo affirmat aut negat, ut ; *Homo est mortalis. Deus non est mendax.*

Est propositio ratione
- formae
  - affirmativa
  - negativa
- materiae
  - simplex
  - composita
    - aperte
      - copulativa
      - adversativa seu discretiva
      - relativa
      - causalis
      - hypothetica
        - conditionalis
        - disjunctiva
        - conjunctiva
    - occulte
      - exclusiva
      - exceptiva
      - comparativa
      - reduplicativa
- qualitatis
  - vera
  - falsa
- extensionis..
  - singularis
  - universalis...
    - metaphysica
    - physica
    - moralis
  - particularis
  - indefinita seu indeterminata

Insuper accedit ad propositionem compositam propositio *complexa* cujus duae sunt partes..
- prop. principalis
- prop. incidens..
  - explicativa
  - restrictiva

Elementa propositionis. Tria sunt elementa quibus propositio constat :

1. *Subjectum*, i. e. terminus significans id de quo aliquid enunciatur.
2. *Praedicatum*—id quod de aliquo enunciatur.
3. *Copula*—verbum affirmans aut negans, et est semper verbum *est*, vel aliud ad *est* reducibile.

Exemplum : *Deus est bonus. Deus* est subjectum ; *bonus* est praedicatum ; *est* est copula.

Propositio affirmativa est cum copula constat verbo *est*, vel explicito, vel implicito. Ex. *Deus est bonus. Deus homines diligit.*

Propositio negativa est quum copula constat verbo et particula negante, *non*, ipsi praeposita. Ex. *Deus non est mendax.*

Prop. simplex. Quae *unico* subjecto et *unico* praedicato constat. Ex. *Christus est pax nostra.*

Prop. composita. Quae plures propositiones simplices sive implicite sive explicite continet. Ex. *Quaerite primum regnum Dei et justitiam ejus ; et haec omnia adjicientur vobis.*

Prop. categorica. Quae aliquid esse vel non esse simpliciter enuntiat. Ex. *Virtus felicitatem parit.* Opponitur hypotheticae.

Prop. hypothetica. Quae aliquid enuntiat esse vel non esse, at non absolute, sed dummodo aliquid aliud verificetur. Ex. *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis.*

Prop. conditionalis. Quae componitur ex propositionibus simplicibus unitis per particulas conditionales *si* &c. ut in exemplo praecedente.

Prop. disjunctiva. Quae componitur ex propositionibus simplicibus unitis per particulas disjunctivas *vel, aut,* &c. Ex. *Substantia aut est corporea aut incorporea.*

Prop. conjunctiva. Quae constat propositionibus simplicibus incompossibilibus, seu illa in qua enunciatur duo vel plura praedicata non posse simul convenire uni eidemque subjecto. Ex. *Nemo potest servire Deo et divitiis.*

Prop. complexa. Illa cujus subjecto vel praedicato adnectitur alia propositio, explicite vel implicite. Ex. *Deus, qui hominem creavit, hominem redemit. Plato est philosophus sublimis.*

Prop. incidens. Illa quae adnectitur subjecto vel praedicato propositionis complexae. Hujusmodi sunt in exemplis superioribus, *qui hominem creavit, sublimis.*

Prop. incidens explicativa. Propositio incidens quae in se completum exprimit judicium per

quod integratur quodammodo sententia propositionis simplicis principalis. Ex. Moyses, *qui in omni sapientia Ægyptiorum instructus fuerat*, Hebraeorum populo dux datus est.

Prop. incidens restrictiva. Quae sensum integrum per se non habet, sed ponitur quasi ut terminus syncategorematicus, nempe determinativus subjecti vel praedicati. Ex. Omnes homines, *qui mortui sunt*, Deo rationem reddiderunt.

PROPOSITIO MODALIS est, quae non solum enuntiat praedicatum inesse vel non inesse subjecto, sed etiam *modum quo inest vel non inest*. Ex. gr. haec propositio : *Deus est justus*, est absoluta propositio ; haec vero : *Deus necessario est justus*, vel : *Deum justum esse necessarium est*, modalis. In hac altera forma modalis propositionis, absoluta propositio locum tenet subjecti, copula ipsius in infinitivum conversa, et vocatur *dictum* propositionis modalis : modus autem locum tenet praedicati.

Quatuor autem sunt modi, secundum quos unum potest esse alteri identicum vel diversum, videlicet *necessarium, contingens, possibile, impossibile*. Inde dicuntur modales *ex necessario, ex contingenti, ex possibili, ex impossibili*. Dividuntur etiam in affirmativas et negativas, veras et falsas.

OPPOSITIO PROPOSITIONUM. Affirmatio et negatio identitatis praedicati cum subjecto, *seu* affirmatio et negatio unius de eodem. Ex. *Petrus est doctus ; Petrus non est doctus*. Triplex est oppositio : contradictoria, contraria, subcontraria.

Propositiones contradictoriae. Quae ita inter se opponuntur, ut una neget tum *formam* tum *extensionem* alterius Ex. *Omnis homo est doctus ; Non omnis homo est doctus*, seu, *Aliquis homo non est doctus.— Petrus est sapiens. Petrus non est sapiens.*

Propositiones contrariae. Duae propositiones universales, quarum una negat *formam* solummodo, seu identitatem affirmatam per aliam. Ex. *Omnis homo est prudens ; Nullus homo est prudens.* Consistunt illae in extremis.

Prop. subcontrariae. Duae propositiones particulares, quarum una negat *formam* solummodo seu identitatem per aliam affirmatam. Ex. *Aliquis homo est virtuosus ; aliquis homo non est virtuosus.*

Ratiocinium. Actus mentis quo una veritas ex alia infertur, seu quo unum judicium ex aliis judiciis deducitur. Ex *Substantia essentialiter spiritualis est essentialiter immortalis ; Sed anima humana est substantia essentialiter spiritualis. Ergo anima humana est essentialiter immortalis.*

SYLLOGISMUS. Ratiocinium, seu argumentatio in qua ex eo quod deprehenditur aliquod particulare subjectum comprehendi sub extensione subjecti universalioris, concluditur praedicatum universalioris subjecti convenire vel non convenire eidem subjecto particulari. Ex. *Omne animal est sensitivum ; sed homo est animal ; ergo homo est sensitivus.*

Aliter definitur : Argumentatio in quo duo extrema propositionis comparantur cum uno tertio, ut inde concludatur eorum comparatio inter se, seu affirmativa, seu negativa.

Aliter : Argumentatio quae tribus constat enuntiationibus, ita inter se connexis, ut duabus positis tertiam ponere necesse sit.

Divisio syllogismi :

- Syllog.
  - simplex
  - compositus
    - 1o modo
      - conditionalis
      - disjunctivus
      - conjunctivus
      - } hypotheticus
    - 2o modo.
      - enthymema
      - epicherema
      - dilemma
      - sorites
      - polysyllogismus

Syllogismus simplex. Cujus praemissae sunt duo simplices propositiones Ex. *Summum bonum est summe amandum ; sed Deus est summum bonum ; ergo Deus est summe amandus*

Syllogismus hypotheticus. Qui ex praemissa hypothetica conclusionem categoricam infert Ad hunc quoque pertinent exempla quae pro tribus sequentibus afferuntur.

Syllogismus conditionalis. Syllogismus hypotheticus, qui ex majore conditionali conclusionem categoricam infert Ex. *Si Petrus currit, Petrus movetur ; atqui Petrus currit ; ergo Petrus movetur.*

Syllogismus disjunctivus. Qui ex disjunctiva majore arguit. Ex. *Aut Christus fallitur, aut mundus errat ; sed Christus non fallitur ; ergo mundus errat.*

Syllogismus conjunctivus. Qui ex conjunctiva propositione arguit. Ex. *Nemo potest servire Deo et divitiis ; atqui Petrus servit divitiis ; ergo Petrus non servit Deo.*

Consequentia. Nexus consecutionis conclusionem inter et praemissas.

Consequens. Tertium judicium illatum ex antecedente, i. e. ex praemissis.

Praemissae. Duo priora judicia ex quibus tertium deducitur ; simul sumpta vocantur *antecedens.*

Extrema. Termini qui in conclusione inferuntur.

Medius terminus seu **Medium.** Terminus cum quo seorsum in praemissis extrema comparantur.

Major. Praemissa quae continet majus extremum, i. e. praedicatum conclusionis.

Minor. Praemissa quae continet minus extremum, i. e. subjectum conclusionis.

Sit pro exemplo sequens syllogismus :

1a praemissa, major. *Virtus—est—amanda* ; } antecedens.
medium

2a praemissa, minor. *Justitia—est—virtus* ;
medium

Ergo justitia—est—amanda. consequens.
ex.... ....trema
minus extremum majus extremum

Modi syllogismi. Determinata forma vel quantitas propositionum praemissarum, ut ex eis sequatur conclusio, *seu* dispositio praemissarum inter se secundum universalitatem, vel particularitatem, affirmationem vel negationem. Modi possibiles syllogismi sexagintaquatuor sunt, ex quibus, qui ad tres figuras aristotelicas referuntur, quatuordecim sunt legitimi, et novemdecim si de figura galenica ratio habeatur. Comprehenduntur omnes modi legitimi sequentibus versiculis :

(1ae fig.) *Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralip(ton), Celantes, Dabitis, Fapesmo. Frisesom(orum),*
(2ae fig.) *Cesare, Camestres, Festino, Baroco,* (3ae fig.) *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.*
(4ae fig.) *Barbari, Calentes, Dibatis, Fespamo, Fresison.*

Figura syllogismi. Dispositio extremorum cum medio, secundum quod medium est subjectum aut praedicatum in praemissis. Tres sunt figurae, quas Scholastici hoc versu designant :

Sub : prae : *prima* ; sed *altera* bis prae : ; *tertia* bis sub :.
Est insuper figura galenica : Prae : sub :.

Enthymema. Syllogismus cujus una praemissarum reticetur, eo quod de facili ab omnibus subintelligitur. Ex. *Anima humana est substantia essen-*

tialiter spiritualis ; ergo est immortalis. Reticetur *major* : *Omnis substantia essentialiter spiritualis est immortalis.*

Sorites. Syllogismus constans pluribus propositionibus ita connexis, ut praedicatum praecedentis fiat subjectum sequentis, donec subjectum primae propositionis et praedicatum ultimae componant conclusionem totius syllogismi En exemplum :

Qui cupiditates suas non coercet, multa desiderat ;
Qui multa desiderat mullis eget ;
Qui multis eget, inquietus vivit ;
Qui inquietus vivit, est miser ;
Ergo qui cupiditates suas non coercet, est miser.

Dilemma. Syllogismus in quo praemissae disjunctivae utraque pars subsumitur, atque ad propositum concludendum adhibetur. Vocatur *trilemma*, si *major* disjunctiva habeat tria membra, *quadrilemma*, si quatuor, &c.

Exemplum dilemmatis contra scepticos :

Aut vestra ista propositio (de omnibus dubitandum est) *vera est, aut falsa.*

Si vera est, jam falsum est veritatem cognosci non posse ; quia aliqua veritas est a vobis cognita.

Si falsa est, iterum falsum est veritatem cognosci non posse ; quia propositio quae hoc affirmat, fatentibus vobis, est falsa.

Ergo quidquid dicatis, falsum est veritatem cognosci ab homine nunquam posse.

Methodus. Modus ordinate procedendi in cognitione veritatis, seu in scientiis. Duplex distinguitur : *synthetica* et *analytica.*

Methodus synthetica. Illa quae a simplicibus ad composita, ab universalioribus ad minus universalia procedit. Methodus *doctrinae* dicitur. Utitur methodo synthetica qui orationem aliquam

v. gr. ad leges oratoriae comparando eam perfectam vel imperfectam dicit.

Methodus analytica. Illa quae a compositis ad simplicia, a minus universalibus ad universaliora procedit. Methodus *inventionis* dicitur. Analytice procedit physicus quando ex phaenomenis mundanis attente observatis et comparatis principia generalia conatur stabilire.

INDUCTIO. Argumentatio in qua de tota specie vel de toto genere concluditur quod affirmatur vel negatur de singulis individuis vel singulis speciebus. Distinguitur inductio *socratica* et *rhetorica*, et inductio *completa* et *incompleta*.

Inductio completa est, si singularia quae experientia dignoscuntur, *omnia* tum quoad *locum* tum quod *tempus* sunt enumerata eademque constanter reperta, atque exinde lege quadam gubernari concluditur; ut si enumeratis erroribus, quorum singuli sensus occasionem nobis praebent, concludas omnem sensum erroris occasionem aliquando esse.

Inductio incompleta est, si non omnia singularia sunt enumerata, sed *plura* eademque variata, secundum quod nobis possibile est. Ita physicus utitur inductione incompleta seu analogia ad corporei mundi phaenomenorum leges definiendas.

DEMONSTRATIO. Argumentatio quae ex certis et evidentibus praemissis conclusionem deducit. Complectitur demonstrationem *a priori* et *a posteriori*, *directam* et *indirectam*, *puram*, *empiricam* et *mixtam*, *absolutam* et *relativam* seu *ad hominem*.

Demonstratio directa rem esse vel non esse demonstrat ex principiis positivis. Sic demons-

tro, *Deum non esse dependentem ab alio*, ex eo quod *est causa prima.*

Demonstratio indirecta concludit rem ita esse vel non esse, quia secus sequerentur absurda; unde etiam dicitur demonstratio *ad absurdum*. Sic v. gr. negantem *Deum esse aeternum*, ita aggredior:

Quod non est aeternum, ab aliqua causa productum est;
Sed per te Deus non est aeternus;
Ergo Deus ab aliqua causa productus est; nempe
Causa prima producta est ab alia causa priori; quod est absurdum.

Demonstratio a priori procedit a causis ad effectus, ab universalibus ad particularia. Sic ex *spiritualitate* animae humanae demonstratur ejus *immortalitas*.

Demonstratio a posteriori ab effectibus surgit ad causam, a particularibus ad universalia. Sic ex ordine mundi cognito demonstratur existentia Dei.

Propositio nota per se. Illa cujus praedicatum includitur in ipsa ratione subjecti. Ex. *Circulus est rotundus.*

Propositio nota per se et quoad nos. Propositio per se nota quae nobis pariter innotescit, ut in exemplo praecedenti. Nam fieri potest ut ignoretur a nobis definitio subjecti, nosque proinde lateat utrum praedicatum includatur necne in ejus definitione. Propositio v. g. *Circulus est rotundus*, etsi nota *per se*, non esset nota *quoad eum* qui nesciret quid sit circulus.

Argumentum ad hominem. Argumentatio quae procedit a principiis admissis ab adversario et a nobis assumptis ad ipsum refutandum, abstractione facta ab eorum veritate ; ut si quis principia assumeret admissa a materialistis, ad ipsos convincendos de falsitate eorum doctrinae.

Retorsio argumenti. Argumentatio qua, ex principiis quibus adversarius contra nos pugnat vel ex ejus conclusione, aliquid quod ipsi non arrideat, deducimus. Sit pro exemplo retorsio sequens ex Aristotele. Objiciebatur alicui hoc dilemma, ut abstineretur a regimine reipublicae suscipiendo :

Aut bene aut male rempublicam administrabis ;
Si male, displicebis Deo ;
Si bene, displicebis hominibus ;
Igitur regimen reipublicae non est suscipiendum.

Respondit adversarius :

Aut bene aut male rempublicam administrabo ;
Si male, placebo hominibus ;
Si bene, placebo Deo ;
Ergo regimen reipublicae est suscipiendum.

Argumentatio probabilis est ea, quae ex utraque vel alterutra praemissa probabili concludit. Est autem propositio probabilis ea quae, quamvis certa non sit, momenta tamen prae se habet minime spernenda ac propterea viri prudentis assensum sibi potest demereri. Ad *analogiam* vel ad *hypothesim* revocatur.

Argumentatio sophistica seu Sophisma. Quae veri quamdam speciem habet, et sub veri specie ad falsum et absurdum adducit. Ex. *Quod ego sum, tu non es ; atqui ego sum homo ; ergo tu non es homo.*

- **Sophisma**
  - peccans in forma—*paralogismus*
  - praeter formam
    - ex parte dictionis
      - aequivocatio
      - amphibologia
      - compositio
      - divisio
      - fallacia accentus
      - figura dictionis
    - ex parte rerum ..
      - fallacia accidentis
      - a simpliciter ad secundum quid et vice versa
      - ignoratio elenchi
      - petitio principii–circulus vitiosus
      - fallacia consequentis
      - non causae ut causa
      - interrogationis

Æquivocatio. Fallacia quae usurpat unam eamdemque vocem in diversa significatione. Ex *Taurus mugit ; atqui taurus est mons ; ergo mons mugit.*

Fallacia sensus compositi. Sophisma in quo a sensu diviso ad sensum compositum concluditur, sive conjuncte sumuntur enuntiationes quae nonnisi divise sunt verae : v. g. haec S. Evangelii in sensu diviso accipi debent : *Caeci vident, claudi ambulant, surdi audiunt.* Per *compositionem* peccaret qui ita argueret : Contradictoria non possunt esse simul in eodem ; atqui videre et caecum esse &c. sunt contradictoria ; ergo repugnat caecos videre, &c.

Fallacia sensus divisi in eo consistit quod a sensu composito ad sensum divisum concludatur, et accipiantur in sensu diviso quae vera sunt duntaxat in sensu composito : v. g. ex eo quod vera sunt in sensu composito haec D. Pauli : *Neque fures, neque avari, neque ebriosi regnum Dei possidebunt,* immerito argueretur fures, avaros, ebriosos a regno Dei excludendos fore, etiamsi ab impietate sua discederent.

Fallacia accidentis est variatio terminorum syllogismi. Ex. *Animal est genus ; homo est animal ; ergo homo est genus.* In majori *animal* accipitur in significatione *logica*, in *minori* in significatione *reali*.

Ignorantia elenchi est deceptio proveniens ex eo quod non observantur ea, quae sunt necessaria ad definitionem elenchi, seu *puncti* quaestionis, circa quod disputatur et cujus unice quaeritur solutio. In hoc sophisma incidunt impii qui dicunt doceri ab Ecclesia unum et tria esse idem, eo quod docet in SS. Trinitate tres personas in una natura esse.

Petitio principii habetur cum *idem* assumitur ad probationem sui ipsius sub alio vocabulo, seu assumitur in disputatione ut certum quod praecise est probandum. E. g. adesset petitio principii, si quis probaret animam humanam simplicem esse, quia ex partibus non componitur.

Circulus vitiosus, qui ad *petitionem principii* reducitur, in eo consistit quod prius probetur per posterius et posterius per prius. Ita ageret qui probaret animae humanae immortalitatem ex ejus spiritualitate, et postea spiritualitatem ejusdem ex immortalitate.

Fallacia non causae ut causae habetur quum aliquid assignatur ut causa alicujus effectus, quod revera causa non est. Ex. *Turbare ordinem publicum est malum ; sed propter ingerentiam Ecclesiae catholicae turbatur ordo publicus ; ergo ingerentia catholicae Ecclesiae est mala.*

Disputatio. Argumentatio unius ad alterum, alicujus propositi ostendendi gratia.

Disputatio communis. Quae liberum sequitur disserendi modum, ut in communi sermocinatione fieri assolet.

Disputatio socratica. Quae interrogationibus artificiose excogitatis, et apte sibi succedentibus, adversarium per gradus adducit ad opinionis quam tuebatur, falsitatem, aut ad ejus quam respuebat, veritatem agnoscendam.

Disputatio syllogistica, seu **scholastica.** Quae argumentationem omnem severa syllogismi aut enthymematis forma perpetuo constringit.

Veritas logica. Adaequatio intellectus cum re intellecta.

Falsitas. Difformitas intellectus ab objecto.

Ignorantia. Carentia cognitionis in subjecto ipsius cognitionis capaci.

Error. Veritati opponitur, unde oppositam etiam definitionem poscit : nempe error est discrepantia inter id quod mens judicat et rem *de qua* judicatur.

DUBITATIO. Status mentis in neutram contradictionis partem declinantis, propter errandi formidinem. Dubitatio est *positiva* vel *negativa*, *practica* vel *speculativa*.

Dubium positivum est quum ex utraque parte adsunt rationes quae rem aliquo modo suadere videntur.

Dubium negativum est quum ex neutra parte rationes ad judicandum occurrunt, vel solum levissimae atque attentione minime dignae.

Dubium speculativum versatur circa alicujus propositionis veritatem aut falsitatem ; ut si quis dubitet an aliquid alteri promiserit.

Dubium practicum versatur circa actionis a me hic et nunc ponendae honestatem vel pravi-

tatem ut si quis dubitet an ad promissum de cujus veritate aut implemento certus non est, implendum in praesenti obligetur.

Opinio. Adhaesio mentis uni parti contradictionis cum formidine oppositae. Est opinio judicium, sed vacillans et infirmum et aliquatenus dubio permixtum ; ad hoc autem judicium non trahitur mens vi motivorum, sed voluntatis imperio.

CERTITUDO. Firma adhaesio mentis alicui cognoscibili sine ulla errandi formidine. Est autem certitudo *subjectiva* vel *objectiva*, *immediata* vel *mediata*, *metaphysica*, *physica* vel *moralis*.

Certitudo objectiva. Objectum ipsum intelligibile menti praesens, et ad se trahens firmum mentis assensum.

Certitudo subjectiva. Ipsa certitudo ut superius definita est.

Certitudo metaphysica. Certitudo propositionis, cujus opposita terminis constat sibi invicem contradicentibus. Ex. *Circulus est rotundus.*

Certitudo physica. Certitudo propositionis, cujus opposita naturae legibus contraria est, quaeque proinde his positis, vera esse nequit. Ex. *Lapis in aqua demergitur.*

Certitudo moralis. Certitudo propositionis, cujus opposita universalibus atque constantibus hominum moribus adversatur, adeoque impossibilis est, posita morum humanorum firmitate. Ex. *Matres suos natos diligunt.*

Sensibile proprium. Objectum quod ita cadit sub uno sensu externo, ut ab alio sensu externo non sentiatur, dicitur sensibile proprium illius sensus, ut *lux* erga *visum*, &c.

Sensibile commune. Objectum quod pluribus simul sensibus sentitur. Sensibilia communia sunt *figura, magnitudo, distantia, numerus, motus, quies.*

Sensibile per accidens. Quae non pertinent ad sensibile proprium, neque ad sensibile commune, corporea tamen sunt, vocantur *sensibilia per accidens. Sensibile per accidens* est igitur veluti *substratum* caeterorum sensibilium, ut substantia in quolibet objecto corporeo. Ita dicere solemus nos videre hominem, tangere equum, olfacere rosam, etsi hominem proprie non videamus, i. e. substantiam hominis, sed tantum accidentia hujus substantiae, &c.

Conscientia seu **sensus intimus.** Facultas, qua anima nostra proprias affectiones percipit.

Conscientia reflexa. Actus quo anima explicite cognoscit phaenomenon in seipsa existens. Conscientia *directa* est ipsum phaenomenon in anima praesens.

Ratio. Facultas intellectualis cognoscitiva, secundum quod discursu seu ratiocinatione ab una veritate ad alteram veritatem *intelligendum*, a principiis nempe ad conclusiones procedit.

Intelligentia. Facultas intellectualis cognoscitiva, secundum quod immediate et sine discursu aliquo nonnullas veritates illico intelligit, ut sunt prima principia, seu judicia per se nota.

EVIDENTIA. Veritatis perspicuitas menti cognoscenti. Dispescitur in *immediatam* et *mediatam, objectivam* et *subjectivam.*

Evidentia immediata est perspicuitas quam res ex seipsa habet, hoc est, perspicuitas non mutuata, in ordine logico, ab alia re ; hujusmodi est

evidentia primorum principiorum, factorumque quae tum sensatione externa, tum conscientia perspiciuntur.

Evidentia mediata est perspicuitas quam res, respectu nostri seu in ordine logico, ex se non habet, sed ab alia mutuatur ; hujusmodi est evidentia conclusionum. Exemplum utriusque evidentiae habes in sole et luna : sol enim est per se lucidus ; at luna, corpus opacum, non lucet nisi luce participata a sole.

Evidentia objectiva. Rei perspicuitas &c., ut superius verbo *evidentia* definita est.

Evidentia subjectiva. Clara perceptio ipsius objecti intellectui praesentis vi evidentiae objectivae.

TESTIMONIUM. Actio qua testatur aliquis alteri rem a se cognitam. Testimonium, si personam testantis spectes, est *divinum* vel *humanum* ; si materiam, *dogmaticum* vel *historicum*.

Testimonium seu **magisterium divinum.** Actio qua Deus nobis manifestat aliquid quod non est neque in se immediate neque in suis principiis intrinsecis manifestum.

Testimonium seu **magisterium humanum.** Actio qua nobis homo manifestat quasdam veritates.

Testimonium dogmaticum. Manifestatio veritatis ab aliquo teste *in rebus scientificis*, quo casu testis dicitur *doctor* vel *magister*, et testimonium seu magisterium vocatur *doctrina*.

Testimonium historicum. Manifestatio veritatis ab aliquo teste in rebus *facti*, quo casu

persona manifestans dicitur *narrator, historicus* &c. et ejus magisterium *narratio* &c.

Testis. Qui propriam cognitionem alteri sive affirmando sive negando communicat.

Factum. Aliquod quod testis sensu cognovit.

Dogma. Propositio doctrinalis, qua nempe significatur hominis alicujus, vel scholae persuasio de re scientifica, quaeque ut demonstrata aut facile demonstrabilis accipitur. "Sapientia, ait Tullius, neque de se ipsa dubitare debet, neque *de suis decretis, quae philosophi vocant dogmata.*" (Quaest. acad. IV, 9.) Haec philosophice, nam dogma religiosum definitur : Veritas a Deo revelata, et ab Ecclesia pro tali declarata.

Fides. Mentis assensus alicui veritati neque in se immediate neque in suis principiis intrinsecis manifestae, sed in principio extrinseco, quod est auctoritas dicentis.

Scientia. Si ponatur pro *visione,* est : Assensus mentis veritati vel immediate manifestae, vel manifestae per principia intrinseca ex quibus derivat.

Si *proprie* dicatur, est : Cognitio certa veritatis per demonstrationem deducta. Scientia est proprie conclusionum, non vero principiorum ; horum namque est *intelligentia.*

Auctoritas. Id quod testi fidem conciliat, vis quam habet testis movendi nos ad assentiendum dictis suis. Ita Deo loquenti assentimus, *propter* infinitam ejus veracitatem et scientiam.

ONTOLOGIA.

ENS. Id quod existit, aut saltem existere potest.

Ens dividitur in
- ens reale....
  - actuale
  - possibile
- ens rationis

Ens reale. Id quod habet vel potest habere *esse* in rerum natura. Quo sensu dicimus mundum, homines, Deum esse entia.

Ens actuale. Id quod habet actualiter existentiam in rerum natura. Ex. *Deus, hic homo quem modo vides.*

Ens possibile. Id quod existentiam actualiter non habet, sed potest habere. Ex. Quidquid menti occurrit quod non resultat notis sibi repugnantibus.

Ens rationis illud est quod neque existit neque existere potest in rerum natura, sed suum totum *esse* habet in apprehensione mentis, seu est id quod habet esse objective tantum in intellectu. Ita *tenebrae* v. g. sunt ens rationis, quia nihil sunt in rerum natura nisi privatio lucis.

DOTES ENTIS. Sunt numero novem, quae sic enumerantur :

Prima. Ens est maxime transcendens.

Secunda. Ens ut quid simplicissimum menti exhibetur.

Tertia. Ens est quid communissimum, inclusum nempe in omnibus sive genericis, sive specificis, sive

individualibus, sive quocumque modo determinatis rebus, ut earum praedicatum essentiale.

Quarta. Ens proprie non est genus neque species.

Quinta. Ens non est quid univocum generibus, speciebus, individuis, vel rebus quocumque modo determinatis, seu non eadem ratione de omnibus istis praedicatur.

Sexta. Ens proprie non est universale.

Septima. Ens a nobis definiri propria definitione non potest.

Octava. Entia generica, specifica, individua, vel quocumque alio modo determinata, non sic ab invicem distinguuntur quasi per differentias extraneas *enti*, sed quatenus exprimunt diversum essendi *modum* qui solo ente non exprimitur.

Nona. Ens, quamvis genus non sit, et ideo non *univocum*, est tamen quid *analogum*, respectu eorum omnium quibus tribuitur.

Possibilitas. Pura non repugnantia ad existendum, seu idealis aptitudo ad existendum fundata in non repugnantia idearum ; hinc possibile est esse plures alios mundos, quia haec propositio *plures mundi existunt*, spectata natura ideali tum *pluralitatis*, tum *mundi*, tum *existentiae*, nullam includit repugnantiam. Dicitur etiam *potentia logica*.

Dividitur in { absolutam seu intrinsecam seu metaphysicam
relativam seu extrinsecam..... { physicam
moralem.

Actus. Sicut *potentia*, ut potentia est, dicit imperfectionem, ita *actus* generatim sumptus *perfectio quaedam* est, ut ait S. Thomas. Potentia enim activa completur in sua actione, et *actum* dicimus complementum et perfectionem potentiae passivae. Aristoteles ita definit actum : Est autem actus rem existere,

non ita quemadmodum dicimus potestate seu potentia.

Actus primus. Actus qui alium non supponit, sed expectat ; ita forma substantialis est actus primus.

Actus secundus. Actus qui priorem alium supponit, eique accedit ; sic operatio est actus secundus ; supponit enim formam. Existentia quoque in rebus creatis comparatur ad formam ut actus secundus ; esse enim est actuatio omnis formae, ut ait S. Thomas.

Actus purus. Actus qui non est admixtus potentiae. Deus est actus purus, quia nihil est ejus in potentia tantum.

Essentia. Id quo ens est id quod est.

In qualibet re sunt quaedam notae, quarum una vel altera sublata, rei conceptus constare amplius non potest. Quaedam aliae vero sunt, quibus cogitatione praecisis, vel etiam reipsa deficientibus, adhuc tamen intelligitur quid res sit. Illae igitur notae, non istae, rei essentiam constituunt. Sic, ut exemplo utar, parum refert an circulus sit majoris vel minoris magnitudinis, sit ex lapide aut papyro, &c. ; quocumque enim modo haec se habeant, circuli ratio non mutatur. Circuli enim propria ratio in eo sita est, quod omnia peripheriae puncta a centro aequidistent. Idcirco si ab hac essentiali nota praescindas, circulum amplius non concipis.

Natura. Est essentia in quantum consideratur ut est principium activitatis qua ens pollet, et actionum quae ab ipso eliciuntur.

Quidditas. Nomen est quo veteres essentiam designabant. Interroganti enim *quid* sit res, respon-

demus subjiciendo illius essentiam, significatam per nomen vel per definitionem.

Existentia. Defectu propriae definitionis, quae de re simplicissima dari non potest, existentia describitur : Actus quo res ponitur extra statum possibilitatis ; Actualitas essentiae ; Ultima rei actualitas ; Id quo res constituitur extra suas causas ; Actualis rei praesentia in ordine physico seu reali.

UNITAS. Entis indivisio. Unitas est *indivisibilitatis* et *compositionis* ; *naturalis, artificialis, aggregationis* ; *per se* et *per accidens* ; *numerica, specifica, generica.*

Ens unum. Quod est indivisum in se. Ex. *Homo vivens.*

Unitas indivisibilitatis. Unitas indivisa tum actu, tum potentia. Hujusmodi sunt entia simplicia, ut est animae humanae substantia, actus item affirmandi, eligendi, et similes.

Unitas compositionis. Unitas indivisa actu sed divisa potentia. Talia sunt v. gr. corpora omnia.

IDENTITAS. Convenientia rei cum seipsa ; ut cum dicimus : *Petrus est idem sibi ipsi*, vel : *Homo est idem ac animal rationale.* Est autem *numerica, specifica*, vel *generica.* Item *realis*, vel *rationis* seu *formalis* seu *logica.*

Identitas realis locum habet quum res est identica in se quamvis sub diversis conceptibus intelligatur, ut *animalitas* et *rationalitas* in homine.

Identitas rationis seu **logica** locum habet quum res etiam ratione ipsa idem est, ut *homo* et *animal rationale.*

DISTINCTIO. Carentia identitatis inter plura. Dividitur :

- Distinctio
  - realis
    - major, realis-realis, realis simpliciter, entitativa
    - modalis
    - virtualis
  - rationis seu logica
    - rationis ratiocinantis
    - rationis ratiocinatae
      - major
      - minor

Distinctio realis. Carentia identitatis inter plura independenter et antecedenter ad mentis considerationem, ut distinctio quae est inter duo individua, inter animam et corpus &c.

Distinctio rationis seu **logica.** Carentia identitatis rebus tributa per solam mentis considerationem et ab ipsa mentis consideratione pendens ; ita animalitatem et rationalitatem in homine per mentem distinguimus quasi duas res, quae tamen in homine non sunt duae res, sed una ; unum enim est vitale principium, unde simul homo est animal rationale.

Distinctio rationis ratiocinantis. Distinctio a mente facta in re aliqua, quin res ipsa proximum fundamentum praebeat ad talem distinctionem ; ut si distinguamus rationem *subjecti* vel rationem *praedicati* in aliqua re.

Distinctio rationis ratiocinatae. Distinctio a mente facta in re aliqua, quae, quamvis una et indivisa in se, praebeat tamen fundamentum proximum distinguendi plures in ipsa formalitates. Ita anima humana una est essentia formaliter, et tamen triplex virtute, quia ipsa sola in homine facit quidquid faciunt aliae inferiores formae in brutis, plantis et corporibus.

Veritas metaphysica seu **ontologica** seu **objectiva.** Est veritas prout de rebus ipsis affirmatur. Ipsa etiam est adaequatio intellectus et rei ; sed ut res est *logice* vera quia intellectus *adae-*

quatur ipsi, ita est *metaphysice* vera in quantum res ipsa *adaequatur* intellectui.

Bonum. Id quod omnia appetunt, seu quod est appetibile. Appetitur aliquid quia *convenit* appetenti. Convenit autem quod *perficit* aliquo modo appetentem. Ratio ergo boni ultimo resolvitur in rationem perfectionis. Bonum est *verum* aut *falsum*, et iterum *utile*, *honestum* vel *delectabile*.

Bonum utile. Quod appetitur ut medium ad finem aliquem consequendum.

Bonum honestum. Quod ut consentaneum voluntati per rationem ordinatae et propter se appetitur.

Bonum delectabile. Bonum per sui fruitionem quietans appetitum.

Malum. Quod per se non est appetibile, quod appetenti non convenit, quod rationem perfectionis negat, Malum est *physicum* aut *morale*.

Malum physicum. Privatio entitatis debitae, ut homini carere oculo, vel vita privari.

Malum morale. Privatio ordinis ad praescriptas regulas morum, ut occidere innocentem, furari, &c.

Pulchrum. Id cujus apprehensio placet.—Splendor ordinis.—" Ratio puchri, in universali, ait S. Thomas, " consistit in resplendentia formae super partes ma-" teriae proportionatas, vel super diversas vires, vel " actiones."

Et iterum S. Thomas : " Ad pulchritudinem tria " requiruntur. Primo quidem integritas sive perfec-" tio ; quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt. " Et debita proportio sive consonantia. Et iterum

"claritas: unde quae habent colorem nitidum, pul-"chra esse dicuntur." Dividitur in pulchrum *sensibile, spirituale, morale.*

PERFECTUM. Id cui nihil deest secundum modum suae naturae. Dividitur in *relativum* et *absolutum.*

Perfectum absolutum. Illud cui omnes possibiles perfectiones, et sine ulla limitatione conveniunt. Solus Deus est hoc modo perfectus.

Perfectum relativum. Quod habet eas omnes partiales perfectiones quae suae naturae conveniunt, secundum nempe propriam speciem, vel secundum proportionem ad finem ad quem destinatur; hinc homo est relative perfectus, seu in specie humana, si corpus organicum integrum et animam rationalem habeat.

PERFECTIO. Partes sive *reales* sive *virtuales* ex quibus res perfecta exurgit, vel exurgere intelligitur, dicuntur *perfectiones partiales*; et *forma* totius resultantis ex unione illarum partium dicitur *perfectio totalis.* Dividuntur perfectiones in *simpliciter simplices* et *secundum quid.*

Perfectiones simpliciter simplices. Illae quae nonnisi perfectionem exhibent in proprio conceptu, infinitaeque proinde esse possunt, si illis subtrahas limitationem, quam forte in aliquo subjecto habent. Hujusmodi sunt *vita, intelligentia, justitia* &c.

Perfectiones secundum quid seu mixtae. Illae quae, licet *entitatem* important et ex hac parte perfectiones sint, tamen in se nonnullam admixtam referunt imperfectionem. Hujusmodi sunt vita *vegetativa, sensitiva,* &c.: ex parte siquidem vitae habetur perfectio; sed ut est vegetativa vel sensitiva, imperfectiorem vitam refert.

Ens necessarium. Ens quod non potest non esse. Solus Deus.

Ens contingens. Ens quod potest esse aut non esse. Omnes praeter Deum.

Ens finitum. Id cujus entitati limites praefiguntur.

Ens infinitum. Id cujus entitas limites non patitur.

Ens indefinitum. Aliquid *non definitum*, seu quod habet quidem in se limites, sed ubi consistant a nobis designari non potest ; unde indefinitum est quid essentialiter finitum, quod augeri et minui pro lubito potest. Sic mathematicus dicit : supponamus lineam indefinitam, hoc est lineam cujus limites non sint determinati.

Mutatio. Transitus entis ab uno ad alterum modum se habendi.

Mutationis elementa. Tria essentialiter requiruntur ad mutationem, nempe : 1o terminus *a quo* subjectum mutabile mutatione abscedit ; 2o terminus *ad quem* subjectum mutabile mutatione pertingit, sive terminus iste sit negativus, sive positivus ; quod idem est dicendum de termino *a quo ;* 3o subjectum ipsum mutabile, quod a termino *a quo* recedens transit ad terminum *ad quem.* A termino *ad quem* mutatio speciem et denominationem habet, quia ad illum tendit et in illo absolvitur mutatio ; unde communiter dicimus aquam calefieri cum ex frigida fit calida.

Mutatio substantialis. Transitus subjecti de una ad aliam naturam ; ita cibus mutatur substantialiter cum, peracta digestione, in carnem, sanguinem aliasque partes corporei organismi convertitur.

Mutatio accidentalis. Transitus subjecti a privatione accidentis ad ipsius accidentis acquisitionem, vel ab accidente ad ejusdem privationem ; ut cum ex infirmo homo fit sanus vel contra, aut ex nesciente fit sciens.

SUBSTANTIA. Si substantia possit habere definitionem, non obstante quod sit genus generalissimum, erit ejus definitio, quod substantia est res, cujus quidditati debetur esse non in aliquo ; vel etiam essentia cui competit per se esse et non in alio. (S. Th.)

Substantia dividitur in *primam* et *secundam*, in *completam* et *incompletam* tam *in ratione speciei* quam *in ratione substantialitatis*, in *simplicem* et *compositam*, in *corpoream*, *materialem* et *immaterialem* seu *spiritualem*.

Substantia completa in ratione speciei. Substantia quae negationi essendi *in* alio addit negationem essendi *cum* alio ad componendam aliquam naturam specificam ; ut sunt angeli.

Substantia incompleta in ratione speciei. Substantia quae negationi essendi *in* alio addit naturalem ordinem essendi *cum* alio ad naturam specificam componendam ; ut sunt animae humanae. Cujus signum est si substantia aliqua nequeat totaliter per semetipsam exercere operationes omnes illius speciei.

Substantia completa in ratione substantialitatis. Illa quae per semetipsam operationes sibi proprias et specificas exercere potest, et de facto exercet, independenter *subjective* ab alio, cum quo forte est unita ad complementum speciei. Sic anima humana suas operationes specificas, *intelligere* et *velle*, independenter a corpore exercet, non quidem *objective*, quia ad cognitionis objecta sibi comparanda sensibus indiget, *subjective* vero, et est

proinde completa substantia in ratione substantialitatis.

Substantia incompleta in ratione substantialitatis. Substantia quae ita est alteri unita, ut non solum cum eo componat unum esse specificum, sed etiam unum subjectivum operationis specificae principium in omnibus. Hujusmodi sunt animae brutorum.

Substantia simplex. Illa quae nec partibus physicis constat, nec in physicas partes resolvi potest ; ut *anima brutorum, anima humana, angelus, Deus.*

Substantia composita. Illa quae ex certa certarum partium conjunctione constat ; ut *homo, brutum,* &c.

Suppositum. Substantia quae est perfecte subsistens, sui juris et alteri incommunicabilis. *Aliter :* Substantia singularis quae per se integrum quoddam est atque completum ; videlicet quae nec alterius pars est, neque uti pars spectari potest. Ex. *hic lapis, hic equus.*

Persona. Suppositum naturae rationalis. Ex. *hic homo.*

Accidens (praedicamentale). Entitas cui naturaliter convenit non esse in se sed in alio ut in subjecto. Ex. *quantitas, color,* &c., in corpore.

Accidens absolutum est *realitas quaedam,* distincta a substantia cui inhaeret ab eaque dependens quoad existentiam, sed insigniorem tamen in se exhibens entitatem quam affert substantiae ipsi. Hujusmodi sunt *quantitas, motus, color,* et alia hujus generis, quae ratione explicatioris entitatis quam praeseferunt, quasi ut quaedam diminutae substantiae concipiuntur, quamvis substantiae non sint.

Accidens modale, ut vox ipsa indicat, vix entitatem significat, et potius designat *statum* essendi substantiae cui tale accidens tribuitur. Hinc dicimus quod *stare* vel *sedere* sunt accidentia modalia hominis, et talia sunt *curvitas* lineae in circulo, digitorum *extensio* vel *contractio*. Quocirca modi non afficiunt substantiam, ut accidentia absoluta, sed potius afficiunt immediate ipsa accidentia absoluta et ipsis mediantibus substantiam ipsam ; sicut *curvitas* virgae immediate afficit virgae quantitatem : et ex hoc, generatim loquendo, potest assumi criterium ad distinguendum accidens modale ab accidente absoluto.

QUALITAS. Accidens modificativum, seu dispositivum substantiae in seipsa (S. Th.).—Accidens complens ac perficiens substantiam tam in existendo quam in operando (Albert. Magnus). Qualitatis divisio : 1o *habitus* et *dispositio* ; 2o *potentia* et *impotentia* ; 3o *passio* et *patibilis qualitas* ; 4o *forma* et *figura*.

Habitus. Dispositio, secundum quam bene vel male disponitur subjectum aut in seipso aut in ordine ad aliud. *Aliter* : Qualitas ex se stabilis, ordinata ad potentiae operationem adjuvandam ac facilem reddendam. Hujusmodi est v. gr. *scientia* vel *temperantia*.

Potentia. Principium seu aptitudo aliquid suscipiendi vel faciendi ; ita in rege est potentia condendi leges, in cera est potentia suscipiendi figuram. Inde duplex est potentia : *activa*, quae in *faciendo*, et *passiva*, quae in *suscipiendo* consistit. Potentia passiva dicitur *naturalis*, si sit ad actum viribus naturae proportionatum, *obedientialis* vero, si sit ad actum vires naturae excedentem et a Deo inductum, prout supra naturae leges in creaturis operatur.

QUANTITAS. Partium extra partes positio. *Aliter* cum S. Thoma : Positio, seu ordo partium in toto. Divi-

ditur in *continuam* et *discretam*. Quantitas continua proprie dicitur *extensio*.

Æternitas. Interminabilis duratio tota simul existens.

Æternitas absoluta. Quae tria essentialiter excludit, *principium* nempe, *finem* et *successionem* durationis in existendo. Solius Dei est.

Æternitas relativa, seu hypothetica, seu participata. Illa quae non excludit a subjecto principium existendi, seu habere existentiam ab alio, sed *posito quod* talem existentiam acceperit, talis naturae est ut ex se postulet in accepta existentia *sine fine perdurare*, neque possit eadem existentia privari nisi ab omnipotentia Dei absoluta. Hujusmodi sunt substantiae spirituales creatae, angeli nempe et animae humanae.

RELATIO. Habitudo, seu respectus unius entis ad aliud. Ita *paternitas* et *filiatio* sunt relationes. Relatio est *realis* vel *logica*, *creata* vel *increata*, *mutua* vel non *mutua*, *transcendentalis* vel *praedicamentalis*.

Conditiones ad relationem requisitae. Quod habeat : 1o *subjectum reale* ; 2o *terminum realem* ; 3o *fundamentum reale*. (Nomine *fundamenti* relationis intelligitur causa seu ratio, ex qua emergit in subjecto relatio ipsa ; sicut *generatio* est causa cur relatio paternitatis homini tribuatur) ; 4o quod subjectum et terminus relationis realiter inter se distinguantur.

Relatio realis. Illa quae est inter res independenter a mentis consideratione. Talis est relatio inter causam et effectum, patrem et filium.

Relatio logica. Illa quae viget inter res sola mentis consideratione et comparatione. Talis est relatio inter laurum et victoriam.

Relatio mutua est reciprocatio habitudinis seu ordinis inter subjectum et terminum ; ita inter patrem et filium est mutua relatio.

Relatio non mutua est illa quae non importat reciprocationem inter subjectum et terminum, sed se tenet solummodo ex parte unius extremi : ita creaturae dicunt realem relationem ad Creatorem, scientia nostra ad objecta ; sed neque Creator dicit relationem realem ad creaturas, neque objecta ad scientiam nostram, sed solummodo relationem logicam.

Principium. Id a quo aliquid quocumque modo procedit. Id quod a principio procedit dicitur *principiatum.*

Prioritas temporis. Tempore prius est id quod existit, altero nondum existente. Sic Philippus fuit Alexandro prior.

Prioritas naturae. Natura prius est id a cujus existentia dependet existentia alterius quod ex se impar existendo sit. Ignis v. gr. est natura prior calore quem diffundit, licet non tempore.

Prioritas originis. Origine sola prius est id a quo aliquid procedit, quin tamen naturam et existentiam habeat a primo dependentem. Talis prioritas inter divinas solummodo personas locum habet.

CAUSA. Id vi cujus aliquid, quod vocatur effectus, producitur. Dividitur in *materialem, formalem, efficientem* et *finalem.*

CAUSA EFFICIENS. Principium extrinsecum a quo primum fluit motus, seu rei productio mediante actione. *Aliter :* Principium quod actione sua reali et physica novam producit existentiam. Causa efficiens est *per*

se vel *per accidens*, *principalis* aut *instrumentalis*, *prima* aut *secunda*, *proxima* aut *remota*, *totalis* aut *partialis*, causa *ut quae* aut causa *ut qua*, *universalis* aut *particularis*, *univoca* aut *aequivoca*, *libera* aut *necessaria*, *physica* aut *moralis*, *perficiens*, *praeparans*, *adjuvans*, *consilians*.

Causa per se est quae agit id quo naturali destinatione dirigitur, aut quod ipsamet agere intendit. Ita ignis *per se* comburit lignum.

Causa per accidens est agens cujus effectui aliquid praeter intentionem vel naturae vel ipsius agentis conjungitur. Ita gallus quaerens escam, *per accidens* margaritam reperit.

Causa physica est quae effectum parit virtute propria, sive principali sive instrumentali. Ita ignis est causa physica combustionis stipulae.

Causa moralis est quae virtute propria nec producit effectum, nec ad illum producendum illo modo cooperatur, sed solum aliam causam inducit ad operandum, mediante ejusdem cognitione. Hoc pacto imperans v. gr. aut deprecans sunt causae morales.

Causa principalis illa est quae virtute propria agit, ita ut effectus illius sit. Ita homo est causa principalis suarum cognitionum et appetitionum.

Causa instrumentalis est quae non virtute propria agit sed virtute sibi communicata a principali agente : quapropter non instrumentali causae sed principali proprie tribuitur effectus. Ita vulnus vel mors alteri per gladium illata, homini imputatur, non gladio, qui movetur et dirigitur ab homine.

Causa principalis prima illa est quae neque quoad virtutem qua potest agere, neque quoad

exercitium hujus virtutis, ab alio pendet quoquomodo ; et est solus Deus.

Causa principalis secunda. Illa cujus aut virtus qua praedita est ad agendum ab alio est, aut exercitium hujus virtutis ab alio dependet. Sic omnes creaturae sunt causae secundae respectu Dei.

CAUSA FINALIS. Id cujus gratia aliquid fit, seu propter quod aliquid fit. Finis est *ultimus* aut *intermedius*, *principalis* aut *secundarius*, *operis* aut *operantis*, *naturalis* aut *supernaturalis*.

Finis operis ille est ad quem opus ab agente exercitum natura sua ordinatur ; ut pauperum sublevatio est finis *operis* quod eleemosyna vocatur.

Finis operantis. Ille quem agens sibi praefigit, sive finis coincidat cum fine *operis* sive non ; sicut dans eleemosynam potest sibi proponere vel pauperum levamen, vel vanam gloriam, vel aliquid hujusmodi.

Finis ultimus ille est quem volumus propter se, caetera vero propter ipsum. Sic Deus est finis ultimus quem propter se justus appetit, et ad quem ordinat omnia virtutis ac religionis opera.

Finis intermedius. Ille quem utique volumus at non propter se, sed ut medium conducens ad finem ultimum ; sicut justus affligit sensus propter virtutem, quae ulterius ordinatur ad Deum consequendum : virtus igitur est finis intermedius justi.

Causa materialis. Id ex quo aliquid fit : sicut marmor est causa materialis statuae,quia ex *marmore* per actionem artificis, fit statua.

Causa formalis. Principium illud, quod intelligitur ut dans alicui subjecto quemdam essendi modum, ita ut ex subjecto et principio ipso resultet unum esse utrique commune. *Aliter* : Id ex quo effectus in tali vel tali specie constituitur.

Forma substantialis. Substantia quaedam partialis, quae ita potest uniri materiae, ut cum illa componat substantiam integram ac per se unam ; qualis est homo ex anima (*forma*) et corpore (*materia*) resultans.

Forma accidentalis. Quae talis est ut subjectum jam praeexistens et constitutum modificet solummodo ; ut *pallor* in vultu, *rotunditas* in cera.

Causa exemplaris. Forma mente praeconcepta, in cujus similitudinem fit aliquod opus ex intentione operantis. Nuncupatur etiam *idea*. Sic ex idea mente praeconcepta faber domum aedificat.

Ordo. Dispositio plurium secundum quod certa aliqua relatio determinat.

COSMOLOGIA.

Creatio. Eductio totius rei ex nihilo sui. *Vel :* Productio substantiae cujusdam ex nihilo sui. Haec stricto sensu, nam sensu latiori accipitur creatio pro actione omni causae efficienti conveniente. Ita aliquis v. gr. *creatur* Episcopus.

Natura. Complexus omnium substantiarum creatarum, quatenus vim habent determinatos effectus producendi.

Ordo naturae. Modus omnium substantiarum per fines sibi proprios conspirantium in finem communem.

Naturae cursus. Jugis consecutio effectuum qui a creaturarum viribus producuntur. *Item :* Consecutio effectuum aut phaenomenorum secundum ordinem constantem legum physicarum.

Lex naturae. Principium quo constanter et uniformiter explicantur vires in substantiis corporeis, in similibus rerum adjunctis.

Miraculum. Id quod divinitus fit praeter ordinem communiter servatum in rebus, seu, id quod a Deo fit praeter causas nobis notas.

Magnetismus animalis. Ars obtinendi mira phaenomena in homine praesertim, mediis quibusdam adhibitis sive physicis sive moralibus. Ejus auctor habetur Mesmer, unde mesmerismi nomen sumpsit.

PSYCHOLOGIA.

VITA. *In actu secundo*, id est si consideretur actio vitalis, vita est activitas qua ens seipsum movet, seu mutat perficitque seipsum. *In actu primo*, si consideretur nempe principium actionis, vita est anima ipsa, et definitur : substantia, cui convenit secundum suam naturam movere seipsam, vel se agere quocumque modo ad operationem. Triplex est : *vita vegetativa, vita sensitiva, vita spiritualis.*

Vita vegetativa. Vita illorum viventium, quae *formam* seu principium *quo* se movent, et *finem* in quem agendo tendunt, non habent ex seipsis, sed tantum a causa extrinseca, id est a natura. Principium vegetativum definiri potest : illud ex quo substantia quaedam sese nutrit, auget et propagat.

Vita sensitiva. Vita illorum viventium, quae habent ex seipsis principium immediatum et determinativum agendi, cognitionem nempe per sensum habitam, *finem* vero actionum a natura tantum inditam.

Vita spiritualis. Vita eorum, qui et principium et finem operationum ex seipsis habent. Ita angelus vel homo habet in se principium determinativum operationum, cognitiones scilicet quas acquirit, et earumdem sibi *finem* praestituit.

FACULTAS ANIMAE. Principium immediatum operationis animae. Operationes autem animae sunt cognoscere et appetere, sive per sensum sive solo intellectu. Inde facultates *cognoscitivae, sensitivae* et *intellectivae*, et facultates *appetitivae, sensitivae* et *intellectivae.*

Simplicitas animae. Animam simplicem dicimus, tum *quoad essentiam*, quia ex pluribus

partibus essentialibus non coalescit, tum *quoad quantitatem*, ut quae nullas in se habet partes integrantes nec actuales, nec possibiles, sed prorsus inextensa est, quamvis in corpore vigeat extenso. Simplicitas ergo animae est carentia partium, tum *essentialium*, tum *integrantium*.

Spiritualitas animae. Anima spiritualis dicitur inquantum est per se subsistens, et per se agens actiones suas specificas independenter subjective a corpore.

Generatio spontanea consistit in caeca atque accidentali et progressiva explicatione materiae a statu bruto et informi ad vitalitatem, et successive, usque ad vitam rationalem in homine. Quo sensu dixit De Lamettrie quod " terra fuit primus uterus " hominis" ; et Robinet quod " omnes rerum species " non sunt aliud quam naturae tentamina ad homi- " nem efformandum."

Unio personalis est quum inter substantias quae uniuntur, habetur unitas et communicabilitas actionum : quatenus nempe actiones utriusque substantiae, ut principii *quo*, sunt alterius principii *quod*, nempe *suppositi*, in quo utrumque subjectum unitur. Sic in unione personali Verbi cum natura humana, actiones utriusque naturae unius ejusdemque *suppositi* sunt, nempe Personae divinae.

Unio essentialis habetur quando ex duabus substantiis unitis exurgit non solum unitas et communicabilitas actionis, sed etiam unitas specifica naturae in qua substantiae unitae existunt. Ita ex *materiae primae* et *formae* unione exurgit omne corporeum.

Unio accidentalis illa dicitur ex cujus existentia non exurgit nova *essentia*, neque *communi-*

cabilitas actionum in substantiis unitis, et consequenter ex earum dissociatione nulla perit essentia, nullum suppositum, seu principium *quod* operationum. Hinc vestis v. gr. homini unitur *accidentaliter*, quia homo induendo vestem non induit novam naturam, nec naturam exuendo perdit.

Esse in loco circumscriptive. Aliquid est in alio, seu in loco, *circumscriptive*, quando est in ipso secundum commensurationem propriae quantitatis extensivae, quatenus nempe partes ejus correspondent partibus subjecti in quo est, et quod dicitur locus ejus. Esse in alio circumscriptive solis corporibus competit.

Esse in loco definitive. *Definitive* esse in alio, seu in loco, est quando aliquid ita est in uno loco, ut non sit in alio, quamvis a loco non circumscribatur. Sic anima mea est ita in corpore meo, ut neque sit, neque agat in alio corpore ; est igitur *definitive* in corpore meo ; non vero *circumscriptive*, quia simplex est et partibus quantitativis caret.

Esse in loco per virtutem. Aliquid dicitur esse in loco *per virtutem*, quia ibi agit quocumque modo ; et si ibi explicat omnem agendi virtutem qua gaudet, dicitur ibi esse secundum totalitatem suae potentiae seu virtutis. Ita rex est in toto regno.

Esse in loco per essentiam. Dicitur aliquid hoc modo esse in loco, quando est ibi secundum suam essentiam vel substantiam physice acceptam. Ita ego secundum meam substantiam sum in loco in quo haec scribo.

Esse in loco per praesentiam. Esse in alio per *praesentiam* est habere locum illum in conspectu ; sicut ego sum in omnibus partibus meae cellae, quia omnes in meo conspectu sunt positae.

INTELLECTUS. Facultas cognoscendi res prout sunt insensibiles sive immateriales. " Nomen intellectus, " ait Angelicus, quamdam intimam cognitionem im- " portat ; dicitur enim intelligere, quasi intus legere." Et res vocabulo consonat ; proprium enim intellectus objectum est natura rerum, qua nihil immaterialius vel intimius. Dividitur in *possibilem* et *agentem*, *speculativum* et *practicum*.

Intellectus possibilis. Intellectus possibilis sive passivus dicitur illa virtus animae, qua ex potentia ad actum intellectionis progreditur. Dicitur *intellectus*, quia ipse actum intelligendi elicit, respondetque illi facultati quam recentes intellectum simpliciter nominant. Dicitur *possibilis*, quia mens hominis initio vitae, nullam cognitionem habet, sed sensim transit ex potentia ad actus sibi congruentes, postquam objecto suo motus fuit et determinatus. Vocatur etiam *passivus*, sive quia prae se fert capacitatem receptivam, qua recipere potest formas immateriales rerum omnium, sive quia in seipso recipit actum intellectionis quem elicit.

Intellectus agens. Intellectus agentis nomine venit virtus qua mens reddit universalem in actu essentiam materialium rerum, quae in ipsis in potentia universalis tantum existit ; seu, ut recentes dicerent, intellectus agens est virtus primitiva abstractionis, qua pollet anima et vi cujus a particulari abstrahit universale. Vocatur adhuc a S. Thoma *lumen intelligibile*, quia per ipsum res efficiuntur intelligibiles, visibiles scilicet mentis oculo.

Species sensibilis intentionalis. Nomine *speciei intentionalis sensibilis* intelligebatur a Scholasticis esse illud objectivum, quod sensibilia externa (transmutando spiritualiter sive etiam materialiter sensus) in sensibus causant, et quod determinat ipsos sensus ad percipienda sensibilia objecta. Dicitur etiam *species sensibilis impressa*.

Species intelligibilis. Species intelligibilis idem est quod *idea*, i. e. forma alicujus rei, praeter ipsam rem existens in mente, cujus cognoscendae principium est. Abstrahitur a phantasmate per *intellectum agentem*.

APPETITUS. Inclinatio rei et ordo ad aliquam rem sibi convenientem (S. Th.). Dividitur appetitus :

Appetitus	naturalis	
	sensitivus...	concupiscibilis, irascibilis
	intellectivus	

Appetitus sensitivus. Potentia qua ens aliquod inclinatur ad bonum, sensu apprehensum.

Appetitus intellectivus. Potentia qua ens rationale inclinatur ad bonum ratione apprehensum. Appetitus intellectivus est ipsa voluntas.

Appetitus concupiscibilis et **irascibilis.** Nos non solum inclinamur ad consequenda ea, quae ut convenientia apprehendimus, et ad refugienda nociva, sed etiam ad propulsanda ea quae aut convenientia impediunt aut nociva inferunt. Appetitus, quatenus fertur in bonum vel malum *simpliciter* sumptum, dicitur *concupiscibilis* ; quatenus autem fertur in bonum vel malum ut *arduum*, dicitur irascibilis, quia nempe ira inardescit contra causas quae fortiter impediunt boni consequutionem, vel malum inferunt. Ita victoria est bonum appetitus concupiscibilis ; *arduitas* vero victoriae ab inimicis causata est objectum irascibilis.

Passiones. Motus appetitivae partis sensibilis, ortus ex apprehensione boni vel mali. Appetitus concupiscibilis sex passiones sunt, nempe : Amor et odium, desiderium et fuga, gaudium (voluptas, delectatio) et tristitia. Appetitus irascibilis quinque : Spes et desperatio, audacia et timor, ira.

LIBERTAS. Ens perfecte liberum illud est, quod neque ab alio pendet ad agendum, nec tenetur ad agendum pro alio. Notio absolutissimae illius libertatis non nisi Deo competit. Libertas, prout in creaturis invenitur, est potentia qua quis ita movet seipsum ut actus sui causa sit et dominus; vel brevius: libertas est potestas eligendi inter plura; qui enim inter plura eligit, actus sui causa et dominus est. Dividitur libertas in libertatem *a coactione* et libertatem *a necessitate*, et iterum in libertatem *contradictionis*, *contrarietatis* et *specificationis*.

Libertas a coactione. Immunitas ab omni vi extrinsecus illata contra voluntatis propensionem. Hac ex. gr. libertate caret qui catenis vinctus trahitur ad supplicium.

Libertas a necessitate. Immunitas ab intrinseca determinatione ad unum. Ita nemo liber est circa bonum in genere sive beatitudinem, quia ad id appetendum natura ipsa determinatur.

THEOLOGIA NATURALIS.

ATHEUS. Atheismus est ignorantia vel negatio Dei. Hinc duplex atheismi species : *negativus* et *positivus*. Athei positivi sunt vel *practici*, vel *theoretici*.

Atheus positivus. Qui Dei existentiam negat.

Atheus negativus. Qui ignorat Deum existere.

ATTRIBUTA DIVINA. In creaturis, attributorum nomine veniunt proprietates illae quae extra essentiam entis positae sunt, et ab ea naturaliter promanant. Quum autem quaecumque in Deo sunt, ad essentiam Ipsius pertineant, nomine attributorum divinorum eas proprietates intelligimus, quae juxta nostrum concipiendi modum, essentiam illius consequi videntur.

Attributa Dei
- negativa
  - simplicitas
  - immutabilitas
  - aeternitas
  - immensitas
- positiva et absoluta
  - intelligentia
  - voluntas
  - omnipotentia
- relativa
  - creationis
  - conservationis
  - providentiae
  - concursus

SCIENTIA DEI. Cognitio qua Deus et se et omnia cognoscit. Dividitur in scientiam *simplicis intelligentiae, visionis* et *mediam*.

Immensitas Dei. Attributum vi cujus Deus exquirit ut rebus omnibus et singulis, vel infinitis, si dari possent, immediate praesens esse valeat per suam operationem et essentiam.

Ubiquitas Dei seu **omnipraesentia.** Illa Dei praesentia qua Deus rebus ac locis *existentibus* omnibus immediate adest.

Voluntas Dei antecedens est voluntas divina prout fertur in objectum bonum vel malum secundum absolutam ejus considerationem. Ita judex vult voluntate antecedente ut homo libere vivat, quia libere vivere secundum se sumptum est bonum.

Voluntas Dei consequens. Voluntas Divina prout fertur in objectum bonum vel malum non absolute sed secundum peculiaria sua adjuncta consideratum. Ita voluntate consequente vult judex homicidam hominem privare libertate vivendi, non quia homo est, sed quia est homicida; damnare enim homicidam est bonum, liberare est malum.

CONSERVATIO. Actus divinus ex quo res creatae in existentia sua perseverant. Est autem conservatio altera *positiva* et *directa*, altera *negativa* et *indirecta*.

Conservatio directa tunc habetur quando res conservata ita a conservante dependet, ut sine conservantis positiva actione existere per se non possit; ita aqua per calorem calefit, et nonnisi per eamdem caloris actionem calida perseverat.

Conservatio indirecta est vel non destructio rei, vel actio removens principium, per quod res corrumpi posset, quae actio non directe fertur in rem ipsam conservatam, sed in causas, quibus positis, res ipsa corrumpi posset vel perire; ita si quis custodiat puerum ne in ignem cadat, puerum indirecte conservat.

CONCURSUS DEI NATURALIS. Actus quo Deus efficienter influit in operationes rerum creatarum.

Concursus
- mediatus
- immediatus
  - physicus ac praevius
  - moralis
  - simultaneus

Concursus mediatus significat Deum remote saltem in actiones creaturarum influere, quatenus nimirum illis eas vires largitus est et conservat, unde ipsae actiones suas eliciunt, quin tamen illas ultra inter agendum efficienter adjuvet.

Concursus immediatus prae se fert influxum realem ex quo Deus ipse agat cum agentibus creaturis, et eos omnes effectus producat ceu causa prima, quos ipsae producunt ceu causae secundae.

Concursus physicus ac **praevius** ille est quo Deus efficienter et active influit in actionem agentis secundi ; *praevius* est quia praecedit, saltem prioritate naturae et motus, actionem causae secundae quacum operatur.

Concursus moralis ille est quo Deus agentem ad actionem suadendo et alliciendo incitat.

Concursus simultaneus. Auxilium quoddam creaturae agenti oblatum, ut ipsa eo utatur ad actionem suam exercendam. Hoc modo duo equi viribus junctis simul currum trahunt.

Providentia. Ordinatio rerum in finem. " Ad providentiae curam duo pertinent, ait S. Thomas, " scilicet ratio ordinis, quae dicitur *providentia* et *dis-* " *positio* : et *executio ordinis*, quae dicitur *gubernatio*."

MORALIS.

Actus humanus. Actus humani dicuntur qui eliciuntur ab homine humano modo agente, id est scienter et libere.

Actus hominis. Actus sive vegetalis sive sensitivae sive etiam intellectivae vitae quorum homo non est dominus per rationem et libertatem. Fiunt enim potius in homine quam ab homine.

BEATITUDO seu FELICITAS. "Omnium rerum optan-" darum plenitudo" (S. Aug.). "Status omnium bo-" norum aggregatione perfectus" (Boetius). In qua definitione per vocem *status* includitur permanentia, per vocabulum *perfectus* excluditur mutatio. Beatitudo est *objectiva* vel *subjectiva*, *naturalis* vel *supernaturalis*, *perfecta* vel *imperfecta*.

Beatitudo objectiva est ipsa res quae est ultimus finis seu summum hominis bonum.

Beatitudo subjectiva seu *formalis* est consequutio beatitudinis objectivae, seu actus quo homo consequitur summum suum bonum et consequenter in ejus possessione plene quiescit.

Beatitudo naturalis. Possessio summi boni secundum quod possibile est id adipisci per vires mere naturales ; et est objective Deus cognitus perfectiori modo quo a nobis attingi potest, i. e. modo abstractivo, vel per fidem, et amatus.

Beatitudo supernaturalis. Possessio summi boni eo modo adepti qui vires naturales transcendit, i. e. cognitio Dei *intuitiva*, seu *facialis*, quam consequitur amor. Cognitio illa est supernaturalis, hoc est super exigentiam naturalem animae,

ita ut ista propriis viribus relicta, ac propriis mediis naturalibus cognoscendi utens, illam visionem nullo pacto contingere possit. Potest vero per gratiam divinam.

Beatitudo perfecta. Status omnium bonorum aggregatione perfectus, ita ut omne malum excludatur, et impleatur omne desiderium.

Beatitudo imperfecta. Participatio beatitudinis perfectae secundum quod in hac vita haberi potest. Consistit quidem primo et per se in perfectione partis intellectivae, scilicet in cognoscendo Deo ipsamque amando ; sed requirit insuper secundario bona corporis, i. e. ipsius corporis perfectionem, sine qua aut vix aut non omnino exercetur intellectualis operatio qua Deus attingitur, et bona exteriora, quibus qui caret otium non habet plene vacandi Deo.

Requiruntur item ad beatitudinem imperfectam amici, sive propter naturalem hominis inclinationem, sive propter usum et conservationem bonorum exteriorum, et maxime virtutem excolendam.

Conditiones beatitudinis perfectae objectivae. 1a Quod tale sit bonum adeptum quod non possit ordinari ad aliud bonum consequendum : secus non esset neque summum bonum respectu voluntatis, neque ejus ultimus finis. 2a Quod non compatiatur secum aliquod malum ; bonum enim et malum inter se opponuntur ; unde non potest homo summum bonum possidere et simul affici aliquo malo. 3a Quod sit bonum per se sufficiens voluntati, ita nempe ut, beatitudine obtenta, nihil desiderandum remaneat homini ; nam secus non esset ultimus finis, seu ultimus terminus desideriorum voluntatis. 4a Quod ex beatitudine habita non possit homini beato aliquod malum provenire,

secus neque quieta esset possessio beatitudinis, neque ipsa omne malum excluderet.

CONSCIENTIA MORALIS. Actus intellectus quo applicamus principia moralia ad judicandum de moralitate actionum nostrarum in singulari. Conscientia moralis est *vera* vel *falsa*, *recta* vel *non recta*, *invincibiliter* vel *vincibiliter erronea*, *certa*, *probabilis* vel *dubia*, *scrupulosa* et *perplexa*, *laxa*, *rigorosa* vel *rationalis*, *obligans*, *consulens* vel *permittens*.

Conscientia vera est quae conformis est rei de qua judicatur.

Conscientia falsa. Quae deformis est a re judicata.

Conscientia certa est cum quis per eam judicat absque errandi formidine.

Conscientia probabilis. Quae ex rationibus judicat quae probabilitatem non excedunt, cum quis nempe uni contradictionis parti assentitur, sed cum formidine ne vera sit altera.

Conscientia dubia. Quae haeret anceps inter opposita judicia, ac neutri parti assensum praebet.

Actus elicitus. Actio elicita alicujus potentiae, illa dicitur cujus potentia ipsa est simul immediatum principium et subjectum ; ita *visio* est a sensu visus et est in visu, *imaginari* est actio imaginationis et in imaginatione existens. *Visio* dicitur actio *elicita* a visu, et imaginari actio elicita a phantasia.

Actus imperatus. Actio imperata ab aliqua potentia illa dicitur, cujus potentia est quidem principium sed non subjectum, sicut dominus imperat quidem servo actiones, quae sunt domini, sicut

principii imperantis, sed sunt sei vi sicut principii elicientis et subjecti. Igitur actio a voluntate imperata est illa cujus principium movens est voluntas, sed principium elicitum et subjectum sunt potentiae motae et applicatae quoad exercitium a voluntate ipsa.

Imputabilitas. Imputablitas in genere est actionis habitudo ad agens, vi cujus ea potest et debet tribui agenti ut effectus causae. Ut vero moralis est, definitur : Actionis habitudo ad agens, vi cujus actionis bonitas vel pravitas tribuitur agenti ut ejus perfectio vel imperfectio.

MERITUM. Exigentia retributionis quae actioni inest ob emolumentum quod alteri confert. Ita actui meo quo beneficium alicui confero inest exigentia qua retribuatur ab eo saltem animi grati testimonium. Meritum est *de condigno* vel *de congruo.*

Conditiones ad meritum. 1a Quod actio a libertate procedat ; ubi enim libertas deficit, deficit ipsa moralitas, et consequenter ipsa justitia, quam meritum vel demeritum important. 2a Quod actio cedat in emolumentum alterius vel nocumentum, ut manifestum est ipsius meriti notione. 3a Quod actio in ordine ad emolumentum alterius non debeat poni ex peculiari contractu : nam in hoc casu justitia seu aequalitas, in qua meritum fundatur, actione ipsa ponitur, quin actus ad aliam retributionem ex justitia ordinetur : secus abiretur in infinitum in ordine meritorum et retributionum.

Meritum de congruo est ordo operis ad praemium non quidem vi operis sed magis ex decentia, amicitia, liberalitate praemiantis ; ut cum Princeps militi generoso, praeter stipendium debitum, confert titulum nobilitatis, vel aliquid hujusmodi.

Meritum de condigno est ordo operis ad praemium *vi operis*, et ideo est exigentia praemii ex justitia. Ita miles meretur stipendium.

VOLUNTARIUM. Quod est a principio intrinseco cum cognitione finis (S. Th.). Dividitur in *perfectum* et *imperfectum*, *necessarium* et *liberum*, *in se* et *in causa*, *positivum* et *negativum*.

Voluntarium perfectum. Actus procedens a principio intrinseco cum *perfecta* cognitione finis : quae cognitio perfecta habetur quando cognoscitur *ratio* finis, et *proportio* mediorum quae ad finem ipsum ordinantur. *Aliter :* Voluntarium perfectum est quod fit cum cognitione rationali, quae quantum satis est, objectum consideravit.

Voluntarium imperfectum. Quod procedit quidem a principio intrinseco sed cum imperfecta cognitione finis : est autem haec cognitio imperfecta, quando apprehenditur *finis* sine hoc quod cognoscatur *ratio* finis et *proportio* actus seu medii ad finem. Inde est etiam in brutis ; perfectum in homine tantum. *Aliter :* Quod fit cum cognitione solum sensitiva, vel cum cognitione rationali quae non satis ad objectum attenderit.

Voluntarium in se seu directum. Quod positive, immediate et per se est a voluntate intentum ; ut cum aliquis intendit scribere, et omnia disponit ad scribendum, et calamum arripit manu et manum movet et dirigit.

Voluntarium in causa seu **indirectum** est illud quod positive, immediate et per se non intenditur a voluntate, intenditur tamen aliquid unde necessario sequatur. E. g., cum aliquis intendit die festo venationem, ex qua impediatur audire sacrum, haec omissio sacri est voluntaria in causa.

IGNORANTIA. Carentia debitae cognitionis; quae nomine venit etiam *inadvertentia* et *oblivio*. Dividitur in *vincibilem* et *invincibilem*, et *concomitantem*, *antecedentem* et *consequentem*.

Ignorantia concomitans illa dicitur, quae est de eo quod actualiter voluntas agit; attamen voluntas est in tali dispositione, ut si sciret quod actualiter ignorat, ageret eodem modo, si non majori inclinatione, id quod agit constituta in ignorantia. Ita Petrus putans occidere cervum occidit hostem; hostem tamen occidisset majori etiam voluptate si cognovisset.

Ignorantia consequens illa est quae est volita ab ipsa voluntate sive *directe* sive *indirecte*; *directe* nempe si quis positive velit aliquid ignorare, legem v. g. ne retrahatur a peccando; *indirecte* si quis non considerat quae considerare potest et debet, vel notitiam quam habere debet et vult non curat acquirere.

Ignorantia antecedens illa est quae non est voluntaria neque directe neque indirecte, et est tamen causa volendi quod quis nollet si ignorantia deesset. Ex. gr.: Aliquis adhibita omni diligentia quae solet moraliter adhiberi, et certior factus neminem per viam transire, lapidem projicit et occidit hominem.

Virtus. Bona qualitas (seu bonus habitus) mentis qua recte vivitur, qua nullus male utitur.

Vitium. Habitus seu dispositio firma mentis, qua recte vivitur, et qua nullus bene utitur.

Virtus moralis. Quae perfectiva est appetitivae partis, utpote ad recte eligendum, ut *justitia, prudentia, temperantia*.

Virtus intellectualis. Quae perfectiva est intellectus sive speculativi sive practici, utpote ad recte judicandum ; ut *sapientia, scientia, ars.*

Virtutes cardinales. Cardinales vocantur quatuor virtutes, nempe : *prudentia, fortitudo, justitia, temperantia,* quibus caeterae omnes adnexae sunt tanquam toti partes. Cardinales vocantur, prudentia quidem, quia caeterarum fundamentum est, caeterae vero, quia summum virtutis gradum in aliqua particulari materia attingunt.

Prudentia est virtus intellectus, qua in quovis occurrente negotio, quid honestum, quid pravum sit facile dignoscimus.

Fortitudo est virtus quae motus animi in rebus maxime terribilibus sustinendis vel repellendis moderatur.

Justitia in generali quadam significatione, est omnium collectio virtutum. In significatione propria, est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

Temperantia est virtus quae appetitum moderatur in eis quae maxime alliciunt, cujusmodi sunt delectationes gustus et tactus.

CONCUPISCENTIA. Vehementior appetitus sensitivi actus, voluntatem inclinans ad bonum sensile prosequendum, aut sensile malum fugiendum. Dividitur in *antecedentem* et *consequentem.*

Concupiscentia antecedens est involuntarius motus appetitus sensitivi *praeveniens* ipsam rationem et consequenter ipsam voluntatem, et utramque inclinans et trahens in ipsum objectum passionis concupiscibilis.

Concupiscentia consequens ea est quae non praevenit actum voluntatis sed ab eo excitatur.

Metus. Animi dejectio ex malo apprehenso ut terribili et imminente et non vitabili ; seu brevius : Instantis periculi causa mentis trepidatio. Est *gravis* vel *levis*.

Metus gravis est si malum imminens grave sit, ut sunt *mors, infamia*.

Metus levis est si leve sit malum imminens. Adverte tamen quod malum leve in se, potest esse relative grave, respectu nempe pueri vel puellae, et consequenter metus levis potest esse relative gravis.

Lex. Ordinatio quaedam rationis ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet, promulgata. *Aliter :* Regula quaedam seu mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur. Dividitur in *aeternam, naturalem, positivam, divinam* et *humanam*.

Lex aeterna. Ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum et motionum (S. Th.).—Ratio divina, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans (S. Aug.).

Lex naturalis. Participatio legis aeternae in rationali creatura (S. Th.).

Lex positiva. Ordinatio rationis determinans indeterminata a lege naturae et huic consona, ad bonum commune, ab eo qui curam habet communitatis promulgata.

Lex divina positiva illa est quae libere a Deo datur hominibus, ut sunt leges tum veteris tum novi Testamenti.

Lex humana positiva. Illa quae ab hominibus potestatem regendi communitatem habentibus constituitur. Et haec subdividitur in *civilem* et *ecclesiasticam*.

Sanctio Legis. Sanctionis nomine intelliguntur praemia et poenae a legislatore statuta pro observantibus vel transgredientibus legem a se latam. Est *perfecta* vel *imperfecta*.

Jus. Id quod est alteri debitum. Dividitur :

- Jus
  - objectivum
    - naturale
    - positivum
      - divinum
      - ecclesiasticum
      - civile
  - subjectivum
    - ex parte legis
      - naturale
      - positivum
        - divinum
        - ecclesiasticum
        - civile
    - ex parte objecti
      - in re
      - ad rem

Jus objective consideratum. Quod est alteri debitum.

Jus subjective consideratum. Facultas moralis, personae competens ad aliquid juste habendum vel agendum.

Jus naturale habetur quando adaequatio qua justa est res aliqua est ex ipsa natura rei, ut cum aliquis *tantum* dat ut *tantum* accipiat.

Jus positivum habetur quando adaequatio dependet ex voluntate contrahentium, vel statuitur a lege civili, ut puta pretium tritici, et alia similia.

Jus in re est illud quod quis habet in re non solum sua sed habita seu possessa ; et consequenter dat actionem legitimam in ipsam rem.

Jus ad rem est illud quod quis habet ut res aliqua fiat sua, quamvis eam actualiter non habeat: unde dat actionem non in *rem* ipsam, sed in *personam*, a qua jure repeti potest quod res fiat illius, cujus est jus ad rem illam.

Jurium collisio est apparens oppositio juris cum jure, ita ut homo nequeat unum servare, quin alterum laedat, v. g. si quid impediatur vel praecipiatur humana lege, quod lex divina aut ecclesiastica imperet aut vetet. Est *apparens* tantum; ut enim veritas veritati obluctari nequit, ita nec juri jus, nec auctoritas auctoritati. Omnis namque auctoritas a Deo est, nihil autem ab ipso est, quod recte ordinatum non sit. Juris illius est tum praevalere, quod versatur circa objectum magis universale, aut magis necessarium, aut a majori originem ducit auctoritate.

Officium. Obligatio moralis juri correspondens qua voluntas adstringitur ad aliquid faciendum vel omittendum.

Officium juridicum seu **perfectum** illud dicitur quod stricto et manifesto juri alterius respondet, et ideo subjectum adstringit ut illud ex justitia observet, e. gr. illud quod impletur non nocendo alteri.

Officium non juridicum seu imperfectum est illud quod alterius juri stricto sensu non ita respondet, ut ex stricta justitia repeti possit, v. gr. illud quod impletur eleemosynam dando pauperi.

Officium subjective acceptum est facultas moralis passive sumpta, seu ut subest morali necessitati restituendi alteri jus suum.

Officium objective sumptum est ipsum justum ponendum.

Officium naturale est illud quod a lege naturali imponitur, ut amor in parentes.

Officium positivum illud est quod a lege positiva procedit, ut est obligatio sacro assistendi.

Religio. Virtus qua exhibetur Deo debitus honor.

Cultus internus. Actus interni intellectus et voluntatis quibus homo debitum honorem Deo exhibet, v. gr. actus adorationis, subjectionis etc.

Cultus externus. Exterior manifestatio religionis interioris per aliqua signa sensibilia, nimirum per actus quosdam corporis, v. g. cantus, oblationes, sacrificium, etc.

DOMINIUM est vox analoga, quae distingui solet in dominium *proprietatis* et *jurisdictionis.* Dominium jurisdictionis est potestas in homines; dominium vero proprietatis est jus in re se porrigens ad omnem rei usum et dispositionem ex arbitrio proprio, ceteris exclusis. Dominium est *plenum* seu *perfectum*, et *semiplenum* seu *imperfectum*, *directum* aut *utile.*

Proprietas subjective sumpta est dominium seu facultas disponendi pro libito, et cum exclusione aliorum, de re aliqua ejusque utilitate. Res vero ipsa de qua disponitur dicitur *proprietas* objective accepta.

Duellum. Privatum certamen inter duos privata causa susceptum.

Mendacium. Locutio contra mentem. "Ratio mendacii sumitur a formali falsitate, ex hoc "scilicet, quod aliquis habet voluntatem falsum "enuntiandi. Unde et mendacium nominatur ex eo "quod contra mentem dicitur (S. Th.)."

CONTRACTUS. Definitur contractus communiter ab auctoribus: Duorum vel plurium in idem consensus signo sensibili manifestatus, pariens obligationem saltem in uno contrahentium. Dicitur *consensus*, quia sine consensu vel expresso, vel implicito (ut in eo qui suscipit aliquod officium, cui connectuntur aliquae obligationes, ut in parocho) non datur contractus. Agitur enim de *obligatione* libere assumpta a voluntate et quae propterea sine consensu voluntatis nequit intelligi. Dicitur *duorum* vel plurium, quia ad seipsum non datur contractus. Dicitur *pariens obligationem*, sive solummodo naturalem, sive etiam civilem, quia per libertatem contractus aliquis sibi imponit legem naturalem solvendi *promissa* erga alteram partem contrahentem. Dicitur *saltem in uno contrahentium*, quia ad rationem contractus in genere pertinet quidem *obligatio*, sed non obligatio *mutua*, quae est propria alicujus contractus specifice accepti. Dividuntur contractus in *nominatos* et *innominatos*, *bilaterales* et *unilaterales*, *onerosos* et *gratuitos*, *stricti juris* et *bonae fidei*.

Contractus bilateralis seu **synallagmaticus** est ille qui parit utilitatem et obligationem in utroque contrahente, ut *emptio*, *locatio*, etc.

Contractus unilateralis ille est qui parit *utilitatem* in uno solo contrahentium et in altero *obligationem*, qualis est *commodatum*, *pignus* etc.

Matrimonium. Viri mulierisque conjunctio maritalis inter legitimas personas individuam vitae consuetudinem retinens.

SOCIETAS. Consociatio hominum ad eumdem finem cognitum et volitum conjunctis viribus consequendum, qui finis est bonum omnium sociorum, seu *bonum commune.* Dividitur :

- Societas
  - domestica
    - conjugalis
    - paterna
    - herilis
  - civilis
  - religiosa

Societas domestica quasi totum ex partibus, ex tribus simplicioribus societatibus coalescit : nimirum *conjugali,* quae in junctione viri et uxoris posita est et primum familiae praebet fundamentum ; *paterna* quae viget parentes inter et liberos, ex conjugio susceptos ; *herili,* quae exurgit ex domino et famulis, adscitis ad opera praestanda, parentibus et liberis necessaria. Harum trium collectio *familiam* offert plenam et perfectam.

Societas civilis. Hominum associatio, ut viribus unitis, sibi invicem opem ferentes, bona tum corporis tum animae facilius et perfectius consequantur, quae soli et extra societatem obtinere non queunt.

Auctoritas socialis. Potestas, seu facultas, seu jus gubernandi Rempublicam.

Potestas executiva. Facultas mandandi executioni leges latas in bonum societatis.

Potestas judiciaria. Facultas moralis seu jus applicandi leges ad aliqua particularia determinate.

Tyrannus generatim dicendus est qui gubernium convertit in bonum sibi proprium, nedum

illud ordinet in bonum commune, et subditos suos injuste vexat.

Tyrannus regimine dicitur ille qui legitime assecutus est principatum in aliqua societate, sed per leges manifeste injustas gubernat.

Tyrannus usurpatione ille dicitur qui per ambitionem vel quocumque alio illicito modo potestatem adipiscitur.

Resistentia offensiva seu **activa.** Vis illata. Ita qui aggreditur inimicum, ejus aggressionem praeveniens, *vim ei infert*.

Resistentia defensiva seu **passiva.** Vis repulsa. Ex. In actu injustae aggressionis, qui injuste invaditur, *vim vi* repellit.

Monarchia. Regimen politicum in quo potestas publica in una persona, sicut in subjecto, residet.

Polyarchia. Regimen politicum in quo publica potestas in pluribus personis physicis, sicut in subjectis, residet.

Bellum *materialiter* sumptum est nationum dissensio, ex qua arma sibi mutuo inferunt ; *formaliter* autem est violati ordinis publici violenta restitutio. Bellum est *defensivum* aut *offensivum*, *justum* aut *injustum*.

Bellum defensivum locum habet cum populus vim sibi ab alio populo illatam propulsat.

Bellum offensivum est si populus populo vim inferat.

Bellum justum est, si ex justitia suscipiatur et informetur. Ad hoc autem tres potissimum

conditiones requiruntur : ut scilicet 1o bellum suscipiatur *ex auctoritate principis* ; 2o sit belli *justa causa*, nempe illi qui impugnantur, seu quibus bellum infertur, propter aliquam *culpam* impugnationem mereantur ; 3o *recta* sit bellantium *intentio*, ita ut nihil per bellum quaeratur nisi bonum promovendum, vel malum vitandum.

Bellum injustum est, si ex justitia nec suscipiatur nec informetur, quod accidit si vel una desit ex praerequisitis conditionibus.

Societas religiosa est hominum associatio ut mutuis auxiliis, facilius et perfectius ea quae sunt religionis adimpleant.

Libertas conscientiae est facultas cogitandi et agendi quae magis lubent in iis quae Deum et religionem respiciunt.

Libertas cultuum est facultas religionem quae magis arridet quolibet extrinseco cultu profitendi. Intime cum libertate conscientiae connexa est.

FINIS.

